

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ ПІВДЕННОЇ ПІНЩИНИ XVI-XIX СТОЛІТЬ НА ОСНОВІ РОЗГЛЯДУ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЦЕРКОВНОЇ АРХІТЕКТУРИ, ІКОНОПИСНОГО МИСТЕЦТВА, ЦЕРКОВНОГО НАЧИННЯ

Актуальність дослідження. Географічний термін Полісся широко вживаний і має давнє історичне походження. Це назва місцевості на території нинішньої України, Білорусі і частково Росії, де етногенез Слов'янської нації почав зароджуватися і розвиватися, (та й нині продовжує своє життя), багато тисячоліть тому назад.

По своєму розмежуванню Полісся поділяється на Українське і Білоруське, саме майже по його центру із заходу на схід проходить кордон між двома країнами. В іншому, більш вузькому розумінні термін Полісся прив'язують і до певних територій, а то і місцин, що визначалися в адміністративно-громадському житті тих племен і народів котрі населяли цю місцевість. Тому нині прийнято розрізняти або ж називати Волинське, Рівненське, Житомирське, Київське і т. д. Полісся. А на території Білорусі Брестське, Гомельське і окремо виділяють Пінське Полісся, або ж Пінщину. Це виокремлення походить від історичної значимості древнього міста Пінськ як одного із вагомих культурних та економічних осередків на карті Полісся.

Останній адміністративно - географічний поділ на Поліссі в роки перед та після другої світової війни остаточно залишив для нас ті особливості розмежування на Поліссі котрі ми й маємо нині.

А по-ньому, центральна та північна Пінщина відійшла до складу Білорусі. Україна отримала південні округи цього краю. Хоча за багатовікову історичну минувшину це був один не поділений етнографічно-культурний край, котрий брав свої початки ще з Турово - Пінського князівства.

Значним недоліком цього поділу є те: - що втратилися (особливо після розпару СРСР) культурні, економічні та духовні зв'язки, котрі за багатовікову історію мали спільне і єдине походження.

Іншим недоліком є те, що поліщуки Пінщини не сповна себе сприймають білорусами, адже в них, особливо на селі, збережена українська мова, український фольклор, традиції та обряди.

Поліщуки південної Пінщини, що в складі України, в епоху становлення і більш об'єктивного висвітлення історії своєї країни мають себе обділеними, немов на узбіччі історії власного народу.

Читаючи сучасні історичні джерела, наукові монографії, друковані видання, значно помітно, що фахівці історичної науки часто приписують собі ті події, або ж тих історичних персонажів, діяльність котрих проходила на інших територіях. Від цього ще більш заплутанішою стає об'єктивна, правдива історія Полісся. А для Полісся Південної Пінщини, вона і зовсім є унеможливленою для висвітлення, із-за того, що майже вся підпадає під історію білоруського народу. Хоча це є зовсім не так!

Темною плямою на цьому тлі є історія розвитку православної церкви на Поліссі. Особливо для духовного світу українців, котрі ще з часів хрещення Русі

мали свої історичні церковні центри, єпархії, монастирі, храми, що й нині відповідають і функціонують на релігійній карті країни. Інша річ Полісся. Православна церква Південної Пінщини, ті парафії та храми, що нині діють в межах сучасного Зарічненського району Рівненської області, увесь історичний цикл, були підпорядковані релігійно-адміністративним центрам, що нині є в межах Білорусі.

А, отже, в українській науковій історично - релігійній літературі, питання їх розвитку висвітлені або частково, або ж взагалі не вивчалися, зважаючи на участь цього краю у становленні великої історії України.

Південна Пінщина, регіон хоча і не великий, але є частиною України, тому вивчаючи і осмислюючи духовне і мистецьке надбання у цьому краї, ми зрозуміємо хто ми є? Поліщуки усієї Пінщини, чи поліщуки України? І як ми повинні жити сьогодні та в майбутньому? Це і є актуальністю нашої теми.

Об'єкти дослідження: книги опису церковного майна, церковне мистецтво (архітектура, іконопис, богослужбові книги, церковне начиння) Південної Пінщини, зокрема церков сіл Вичівка, Серники, Муравин, Іванчиці, Новорічиця, Нобель Зарічненського району, що і становить джерельну базу дослідження.

Предмет дослідження: особливості архітектури збережених церков, мистецьких іконописних традицій, старожитностей регіону, ковальських та людвисарських пам'яток, вишитих та тканих оздоблень, як основи по реконструкції церковного життя краю.

Мета дослідження: вивчити історію розвитку православної церкви Південної Пінщини XVI - XIX століть на основі розгляду особливостей церковної архітектури, іконописного мистецтва, церковного начиння краю.

Для реалізації мети є необхідним виконання таких завдань:

1. Прослідкувати історію розвитку православної церкви Південної Пінщини XVI – XIX ст.
2. Дати загальну характеристику побудови церков Південної Пінщини.
3. Дослідити особливості іконостасів, древніх ікон цих церков.
4. Вивчити богослужбові книги, які використовувались, або ще використовуються в цих церквах.
5. Зробити висновки про розвиток церковного життя Південної Пінщини XVI – XIX століть на основі розгляду церковної архітектури, іконописного мистецтва, церковних старожитностей, дзвонів та вишитих і тканих оздоблень.

З перших днів свого служіння в Параскевській церкві, села Морочне, Зарічненського району, я був вражений тим, що здавалося б проста поліська

церква, котра в радянські часи не закривалась, зберегла в собі сліди історичних подій на релігійному ґрунті, що вирували у цьому краї. І ці сліди відобразились саме в у церковному начинні та іконописі.

Найперше, що впало в вічі, так це фігура - розп'яття Ісуса Христа, цілком вироблена на католицький манер, з закладеною ногою на ногу Спасителя, пробитою одним цвяхом, а також таблиця з написом INRI, що відповідає латинській аббревіатурі. (додаток)

Іншою особливістю нашої церкви є запрестольний хрест. Високомистецької різьбленої роботи із зображенням на дві сторони розп'яття Спасителя і Його Воскресіння але нижня основа хреста, це двоглавий орел – герб Російської імперії, що тримає в своїх кігтях державу та скіпетр.(додаток)

Присутність у церкві ікон „Олександра Невського”, „Віри. Надії. Любові.”, „Святого Миколая” так званого руського синодального письма, рівно як і ікони Божої Матері „Замилування” в простенькому кіюті, але коронованої, що було прийнято в уніатський період, вже на перший погляд свідчило про значний вплив на церковне життя нашої парафії в минулому двох релігійних течій – греко-католицької, або ж деякою мірою і римо-католицької та російської православної церкви, що мало своє відображення і в історії християнської віри в цілому на Поліссі, відвідуючи ті церкви Південної Пінщини, що вистояли в часи атеїстичного, безбожного періоду, знайомлячись з їхнім начинням, іконописом, свідченнями людей, я зацікавився історією православної церкви на Пінським Поліссі, щоб пролити світло на те, як наші люди намагались зберегти і передати наступним поколінням прабабківську святу православну віру, зберегти свої традиції, обряди, що притаманні цьому Поліському краю нашої України.

Ступінь розробки теми: з власного досвіду знаю, що церковні історики по-різному подають історію церкви в цілому. А особливо це стосується тих періодів, коли на релігійному ґрунті виникали розбіжності, непорозуміння, конфлікти, тощо. Глибина їхніх досліджень ґрунтувалась на мірі потреби відкрити той чи інший факт, для свого сприйняття. Зачастую тут передував не здоровий глузд, а праця на користь тієї чи іншої конфесії. Вникнення до тонкощів парафіяльного життя, було упущено. І це здебільшого відбувалось як в дослідженні українських так і білоруських вчених, тих хто міг пролити повноту на правдиву історію церкви на Поліссі, не відштовхуючись від конфесійної заангажованості.

І тому вивчаючи історію православної церкви Південної Пінщини, сьогодні є примус нам шукати інші пояснення . вивчати історію не лише православної церкви, але й уніатської.

І в загальному плані наші намагання набули необхідні обриси після знайомлень із працями: Михайла Грушевського, А. Товарова, Архімандрита Ніколая, Н. Тальберга, В.Шматова, В.Рожка, О. Цинкаловського, М. Лисенка, В. Мосійчука, ієродіакона Васілія (Костюк) професора Н. Знаменського, митрополита Іларіона, Н. Завади, С. Верговського та багатьох інших. Як сучасних, так і колишніх дослідників християнсько - православного феномену на Пінським Поліссі. Тут слід відмітити значну відсутність історичних джерел , особливо періоду унійного, так і часів більш пізніших, що вже були в минулому

надруковані, і котрі могли б більш докладніше допомогти у висвітленні в повному обсязі досліджуваної нами теми. Головною причиною є те, що усі вони розпорошені по архівах та наукових установах України, Білорусі, Литви та Польщі.

Але вивчаючи вже підібрані літературно - історичні матеріали і джерела, аналізуючи і співставляючи факти, події, свідчення, вдалося деякою мірою відтворити ті процеси історичного життя церкви на Поліссі, що й допомогло вирішити дослідницьке завдання – реконструювати історію розвитку церковного життя Південної Пінщини (Зарічненщини) XVI – XIX століть на основі вивчення особливостей церковної архітектури, іконопису, старожитностей даного регіону.

Методи дослідження.

Під час виконання роботи, ми користувалися загальнонауковими методами: емпіричними, аналізу, синтезу, а також спеціальними методами – історико-хронологічними, порівняльними.

Теоретичне і практичне значення дослідження.

Теоретичне значення роботи полягає у вивченні церковного життя Південної Пінщини (Зарічненщини) XVI – XIX століть на основі розгляду особливостей архітектури, іконопису, старожитностей. Такий науковий матеріал може бути використаний на уроках з „історії України”, „Українознавства”, „Християнської етики”, в краєзнавчій екскурсійній роботі з метою виховання патріотизму, поваги до національної культури та традицій, любові до рідного краю. Окремі розділи поданої праці вже друкувались в регіональній пресі, що викликало зацікавленість читачів, тих хто глибоко шанує свою минувшину.

Структура роботи.

Визначена метою і завданням та складається з вступу, трьох розділів, висновку, списку використаної літератури, додатків. В I розділі робиться екскурс в історію православної церкви на Поліссі в XVI – XIX століттях. В розділі II – розглядаються особливості церковної архітектури дерев'яних церков Південної Пінщини. Реконструкція церковного життя Південної Пінщини XVI – XIX століть на основі вивчення іконописного мистецтва, книгодрукування та богослужбових книг, людвисарства та дерев'яного зодчества, ткані та вишиваної орнаментики, подається в III розділі роботи. Конкретизуючих робіт по тій чи іншій церкві не робилось, а перевага надавалась загально-необхідному і виваженому матеріалу на основі періодизації для усіх церков разом.

РОЗДІЛ I. Історія православної церкви на Пінщині XVI - XIXст.

1.1. Від часів хрещення Русі до унії.

Як відомо, літописних відомостей про прийняття християнства на Пінським Поліссі не зберіглося. Без сумніву світло Христового вчення поширилося на Поліссі через намісників святого князя Володимира, остаточно вже після прийняття християнства на Русі.

Ще півтора століття тому, недалеко від міста Пінська знаходилися кам'яні хрести, можливо вони були поставлені в тих місцях, де відбувались хрещення місцевих жителів. Пізніше передання стверджує, що святий князь Володимир заснував в Пінську монастир і побудував церкву, в ім'я великомученика Федора Тирона, і була вона будівлею - дерев'яною. А перший кам'яний храм в Пінську звели в XII ст. Замкова церква, сліди котрої були знайдені при розкопках в містечку Давид – Городок, датується XII – XIII століттям.

Знайдені під час розкопок ікона Спаса Еммануїла (XI – XII ст.), прикрашений візантійським хрестом, частинки бронзового образка з ликом Богоматері (XI – XII ст.), кусочок відлитого натільного хрестика, вказують на те, що церковне мистецтво того часу на Поліссі розвивалося в руслі традиційної древньоруської культури.

Поширенню християнства серед жителів Полісся, допомагала і старослов'янська мовна культура.

Археологічними свідченнями писемності на Поліссі є знахідки писала і уламки амфори з кирилицею, знайдені в Пінську. Неабиякими обставинами, котрі спонукали успіхам християнізації Полісся, було відносно мирне розташування краю порівняно з іншими давньоруськими краями і князівствами. Поселення поліщуків, закутані в зелену пелену лісів, оточені непрохідними мочарами і багнами, гарантували на протязі багатьох віків безпеку поліщукам. Відомо, що коли Батиева повинь залила Русь, то вцілілі русичі знайшли собі захист серед недосяжного для ординців Полісся.

Щодо історичних, археологічних свідчень про ранню християнізацію, цікавої для нас Південної Пінщини, то маємо тут одне незаперечне свідчення. В „Літописі Руському” - знаходимо сліди древнього граду Небель, що стоїть на однойменному озері в 1158 році: „Ся же блаженна княгиня із князем своїм велику мали любов до церкви, Святої Богородиці і до отця Феодосія, ревню наслідували отця свого Ярополка. Сей бо Ярополк оддав монастиреві все добро своє, Небельську волость, і Деревську, і Луцьку, і маєтності навколо Києва ...”. із цього можна зробити висновок, що згадувана Небельська волость, це є окружні землі навколо граду Небель (нині село Нобель Зарічненський район), а те що вона була подарована монастиреві не може не свідчити про вже задіяні в ній паростки святого Православ'я. Отже робимо висновок, що християнізація Полісся, котра бере свій початок із золотоверхого Києва, як найраніше

розповсюдилась і по півдні Пінщини, тобто тій території котру ми досліджуємо у своїй праці.

Щодо церковно – адміністративних одиниць, власне з котрими і можна пов'язати ранню та і всю історію православ'я на півдні Пінщини, то бере свій початок ця історія із заснування Туровської Єпископії. Адже в адміністративному поділі, цікаві нам землі належали до Пінських князів і входили до складу Турово – Пінського князівства.

Никоновський літопис не називає Туров серед міст, де митрополитом Київським Леонтієм були поставлені єпископи. Однак, посилаючись на грамоту „Туровської єпископії завет блаженного Владіміра” відомий в одиночному списку, в складі Києво – Печерського патерика Йосифа Тризни (1647 – 1656) про належність в 1005 році до Туровської Єпархії Пінська, Новогрудка, Городної, Берестя, Вовковиська, Нобеля, Степані, Дубровиці, Висоцька, Случеська, Копиля, Ляхович, Давид – Городка, говорить про раннє заснування Єпископії на Поліссі і обширність її території. Тоді ж був поставлений Єпископом Фома, котрого вважають першим на Туровській кафедрі. Протягом слідуєчих ста років про турівський ієрархив згадок не існує. Можливо єпископія перервала своє існування у зв'язку з князівськими міжусобицями. Не виключено, що весь цей час турівська кафедра підкорилась в церковному відношенні напрямку Київському митрополиту.

Під 1114 роком Лаврентіївський літопис подає, що митрополит Никифор поставив Кирила Єпископом 6-го листопада. Літописець не називає єпархію, на котру був назначений Кирило, можна лише здогадуватись, що це могла бути Туровська Єпископія. Імена слідуєчих Туровських владик пом'януті в „Слові о Мартині Мніхе”.

Біля 1126 року після Єпископа Кирила Туровську кафедру зайняв Симеон. Він прийняв до себе кухарем преподобного Мартина. За Симеоном слідує Ігнатій (біля 1137 – 1144). Слідуєчий Єпископ Іоаким хиротонисований в 1144 році. В 1146 році під час заміни князів він був взятий в полон військами князя Ізяслава Київського.

Єпископ Георгій звільнив преподобного Мартина від обов'язків кухаря архієрейського дому заради його старості. Він згадується в літописах 1167 та 1169 років. Відомості про Єпископа Іоана, як святого XII століття зустрічаються в книзі „Путиводитель по горі Почаївській”, де описується довгий коридор, що веде до печерної церкви, який весь розписаний ликами святих просіявших на землі Руській. Разом зі зображенням Святителя Кирила Туровського, знаходимо й зображення Святителя Іоанна Туровського.

Святитель Кирило (народився біля 1130 року) – знаменитий подвижник, стовпник, „Златоуст руської землі”. Його красномовні проповіді просили записувати князі, і таким чином деякі із них збереглись до наших днів. Не пізніше 1183 року святитель залишив кафедру і подався в Борисо – Глібський монастир, де після майже десятилітнього затвору відійшов до Господа.

Святитель Лаврентій до поставлення на туровську кафедру (біля 1183 року) був іноком одного із Київських монастирів. За добротинне життя, отримав від Бога дар зцілення.

Після Єпископа Лаврентія, відомості про Туровських Єпископів в історії церкви на Поліссі перериваються аж до 1328 року. В зв'язку із цим в церковно – історичній науці існує думка, що Єпархія була ліквідована під час нашествия монголів та із частими вторгненнями на Полісся литовських і ятвизьких військ.

В 1888 році у Ватиканській бібліотеці, був знайдений рукопис на грецькій мові :”Запись у поставленні руських Єпископів при митрополиті Феогності” в ній говориться :”В літо 6836 (1328), місяця мая ... В присутності боголюбивих Єпископів Марка Перемишльського, Григорія Холмського Луцького, і Стефана Туровського... Афанасій був рукоположений в Єпископа ... Міста Володимира”.

Тут слід зазначити що на початку XIV століття виникла самостійна Галицька митрополія. І в її юрисдикцію входила Турово – Пінська Єпископія. Із утворенням в 1315 1320 роках Литовської митрополії, Турівська Єпархія повернулася під владу Київського Митрополита.

У 1390 році на Турівську кафедру був хіротонисований Єпископ Феодосій, котрий прибув на Полісся із Константинополя і проживав в Лещинському монастирі поблизу Пінська. Це був один із найдавніших і наймогутніших монастирів на Поліссі, котрий відігравав значну роль в просвітницькому й громадсько – політичному житті на Поліссі Єпископ Антоній, котрий був на кафедрі вслід за Феодосієм дуже багато навернув до православ'я язичників литовців. Але під тиском литовського князя Вітовта, котрий звинуватив Антонія в дружніх відносинах з татарським ханом Шадибеком, митрополит Кипріян в 1406 році лишив Антонія Єпископського достатку і відіслав в заслання.

Восьмого вересня 1412 року в Луцьку святим митрополитом Фотієм на Туровську кафедру був поставлений єпископ Ефимій I. (Окушко.) у свій час він був учасником Городецької унії 1413 року, прийнятої в замку Городна, - союзу між Польщею та Литвою. Єпископ Єфимій є також учасником собору 15-го листопада 1416 року в Новогрудку. Він підписав восьмим (останнім) Соборну постанову, із титулом Пінський і Турівський Єпископ Ефимій.

Рік хіротонії та смерті Єпископа Іоакима невідомі. Він згадується під 1458 роком. Єпископ Єфимій I I відомий лише тому, що приложив свою печатку і підписався на заповіті княгині Анастасії своєму чоловіку Симеону Юрійовичу (1489 р.). Відомо, що княгиня Анастасія була володаркою Пінська і навколишніх містечок і сіл. Залишившись бездітною передала свої маєтності чоловіку, від нього управління Пінськом перейшло до виборних старост.

Єпископ Вассіан I (біля 1492 – 1506 р.) є учасником Соборів, що поставили митрополита Макарія (1495р.) та митрополита Іосифа (1500р.). а слідуєчий за ним Єпископ Арсеній (1509 – 1514 р.) був учасником Віленського Собору 1509 р. на котрому розглядалось питання упорядження церковного життя.

Дальніший період ієрархічного приємства в Турово – Пінській Єпархії є дуже заплутаним. Грамотою від 9 квітня 1513 року Київський князь Федір Ярославич пожалував Турівському та Пінському владиці Вассіану три з половиною дворища в селі Неньковичі з усіма людьми, землями та угіддями. Дата на цій грамоті видно помилкова, оскільки на соборі 1514 року в Вільно був Єпископ Арсеній. Згадуване село Неньковичі розташоване в заплавах неподалік ріки Стир на піддослідній нам території. У пізніші століття воно стане власністю

Нелюбовичів – Тукальських із роду котрих вийде відомий митрополит Йосиф Нелюбович – Тукальський.

Під 1520 роком запис на Нобельському четвероєвангелії упоминає Єпископа Іону. По проханню Іони і по ходательству князя К. І. Острозького король Сигизмунд, грамотою від 9-го лютого 1522 року підтвердив грамоту свого брата Олександра, на те, щоб світські люди в Пінській Єпархії не будували церков і монастирів без відома владики. Щодо самого Нобельського четвероєвангелія, - відомості відсутні. Можна зробити лише припущення, що воно було написано для діючого тоді у Ноблі Преображенського монастиря, або ж для однієї із чисельних церков котрі були побудовані в містечку, і розквіт котрого не лише як господарського, але й культурно – просвітницького центру на Південній Пінщині припадає саме на першу половину XVI століття.

Єпископ Макарій(1522 – 1528 р.) прибув у Вільно із Москви із княгинею Оленою в якості її священника. Він був одружений і мав дітей. Овдовівши прийняв постриг і став намісником Пінського Лещинського монастиря. В 1528 році Єпископ Макарій, після смерті Єпископа Пафнутія випросив у короля Луцьку і Острозьку кафедру. Після королівського указу і благословення Константинопольського Патріарха в квітні 1535 року Макарій вже є митрополитом Київським і Галицьким. Уніатські і єзуїтські письменники про нього писали: „Чоловік простий, і на очі сліпуватий, але в схизмі твердий”. Помер митрополит Макарій 1555 року,

Після Макарія слідує Єпископом на Поліссі був Тихон. Його імя згадується в грамоті від 11 жовтня 1529 року, про обмін землями між ним і Пінським старостою Іваном Михайловичем.

Слідуючий Єпископ Вассіан II по усім даним, походив з білого духовенства. Він мав двох синів, котрих королева Бона звільнила від виконання міщанських повинностей (за умови, що вони нестимуть земську службу). Король Сигизмунд грамотою від 4 вересня 1540 року дарував синам владики шляхетство та герб.

Єпископ Варлам (Василь Дем'янович) згадується в грамоті за 1545 рік. До хиротонії в Єпископа він був духівником князя Федора Івановича. Відомо, що він одобрив бажання місцевих жителів побудувати церкву в селі Дубой. 1545 року королева Бона, заборонила владиці збір десятини з Ставецької церкви.

Саме під час Єпископства Варлама на Поліссі почав посилюватися католицький вплив. В 1542 році в Пінську з'явився домініканський монастир, а францисканці, маючи покров королеви Бони, отримують численні жаловані грамоти на Пінські угіддя. Але не дивлячись на католицьку експансію, Полісся зберегло вірність православию. Так в самім Пінську в середині XVI ст. нараховувалось 16 православних церков і один костел. В місті було від 15 до 22 священників, кілька дияконів. Єпископи мали свою кафедру при Свято – Дмитрівському соборі а проживали в Пінським монастирі. Над проїздними головними воротами міста постійно горіла лампада перед іконою святого мученика Федора Тирона, якого рахували покровителем міста і краю. На той час Пінськ являвся значним православним центром не лише Полісся, а й великого Литовського князівства. Письмові джерела зберегли і імена талановитих поліських церковних митців, іконописців, які жили й творили в Пінську. Серед них виділяють Навоша (Невона) котрому пінський князь Федір Ярославич дав

„два дворища в селі Серники і двір в місті Пінську;" і священника Ананія. Манера зображення людських фігур на іконах отця Ананія свідчить про родство його творчості із мистецтвом південної Русі тобто України. Що може говорити про те, що або сам отець Ананій походив із України, або переймав майстерність іконописця у кращих іконописних школах України.

Із лютого 1549 року на Пінську кафедру було назначено Єпископа Вассіана III. Походив він із архімандритів Кобринсько – Спаських, і про його призначення на пінську кафедру збереглась грамота королеви Бони. Він перебував на кафедрі не довго, усього три роки до 1552 року. За ним перебував на кафедрі Єпископ Макарій II, котрий до посвячення на Єпископа був архімандритом Ліщинського монастиря, і цілком можливо походив із місцевого люду. Єпископа Макарія 1566 року змінив Єпископ Іона I (Протасевич - Островський). До посвячення в Єпископи він був одружений, мав сина, котрий служив секретарем у Стефана Баторія. Через два роки 1568 року владика Іона був вибраний митрополитом Київським. Він проявив себе як ревний первосвяtitель в червні 1568 року, на сеймі в Гродно, він подав королю прошеніє „ ... о правах і нуждах православної церкви”. В числі його прохань було ходательство, щоб духовні достоїнства не давались мирським людям. Король визнав це прохання справедливим. На початку 1577 року митрополит Іона помер.

Останнім керуючим владикою перед унійним періодом на Поліссі був чоловік котрий зовсім не мав священницького сану, або такий собі, авантюрист від релігії. Андрій Русин – Берестецький, отримав Єпархію від короля в 1568 році. Він керував нею будучи світською людиною, не боячись ні Страху Божого, ні власної совісті. Хоча і носив титул владика Пінського і Туровського. Помер він біля 1576 року. Разом із ним і закінчується період відносної стійкості православ'я як пануючого християнського напрямку на Поліссі. Наближались невизначені часи впровадження унії, церковного протистояння, а згодом і цілковитого тиску на православ'я, як з боку світської влади, так і церковної ієрархії.

Підсумовуючи цей період церковного спокою і „благодійництва”, хочемо зазначити, що православ'я у південній частині Пінщини, тобто в досліджуваній нами території, розвивалось в контексті загальноєпархіанських подій. Кінця XV – початку XVI століть. Це був час освоєння і заселення болотяних та лісистих місцин півдня Пінського Полісся. В пісцевих книгах Станіслава Хвальчевського та Лавріана Войни середини XVI століття збереглись перші відомості про населені пункти досліджуваних нами територій. Це села Серники, Погост – Зарічний, Морочне, Муравин, Локниця, Кухче. Кутин. Храпин, Прикладники, Вичівка, Старі Кони, Омит, Неньковичі, Комори і інші. Усі вони були розташовані на чисельних ріках та річечках, через що спрощувалось сполучення як поміж ними, так і з Пінськом. Належали ці поселення пінським вельможам, а подекуди й церковним діячам, як ото вже згадуване село Неньковичі. Чи були побудовані у них православні церкви на той час – точні відомості відсутні, але напевно, що так. Про це ми розкажемо у слідуючих розділах. Окремо тут необхідно виділити містечко Нобель. На час коли усе Пінське Полісся належало королеві Боні, було утворено підзвітне їй пінське староство, до котрого входило

105 сіл і два містечка Нобель і Мотоль. У другій половині XVI століття у Нобелі вже бачимо аж п'ять церков, до того ж був у цьому містечку і чоловічий Преображенський монастир, що може свідчити, про значний вплив містечка на релігійне (християнське) життя півдня Пінського Полісся.

Усі православні храми котрі були побудовані в доунійний період в селах досліджуваної нами території не дійшли до наших днів, однією із причин є те, що вони були побудовані із дерева, яке є недовговічним будівельним матеріалом. Але на місця втрачених храмів, віруючі зводили нові, і так із століття в століття. Адже життя тривало у цьому куточку Полісся. На християнській світогляд поліщуків свій вплив мали ті духовні засади котрі приходили із новими релігійно – конфесійними віюваннями. А це відображалось на будівництві церков, іконописі, наповненні храмів різним начинням. І щоб нового не вносилося в духовну культуру поліщуків із-зовні, вони все ж намагались залишити щось із попереднього, прожитого минулого часу. тому нині оглядаючи збережені церкви на Поліссі, котрі хоча і побудовані у пізніші століття, не можна не уявити, можливо вони саме так і виглядали у часи коли православ'я на Поліссі було цілісною своєю, народною релігією, що брала свій початок із днів Хрещення Русі. І у цих святинях поліський народ виплекав свою душу, свою самобутність і самопожертву в ім'я Боже. Хоча пізніші християнські чужоземні для Полісся навіювання і принесли свої елементи духовної культури. І першим серед них була латинізація.

1.2. Від початків унії 1596р. До утворення Мінської Єпархії 1794р.

Звістка про об'єднання православної церкви з римо-католицькою на брестському соборі 1596 року, котре відбулось через підступництво єзуїтів, Київським митрополитом Михайлом Рошозою, і єпископами: луцьким Кирилом Терлецьким, Володимиром іпатієм Потієм, Пінським Леонтієм Пельчицьким сприйнята була на Поліссі з невдоволенням, ропотом і бажанням простих віруючих бути завжди вірними православию. Двоє із єпископів зрадників мали звязок із Пінським Поліссям.

Владика Луцький Кирилло Терлецький народився в багатій сім'ї на Пінщині в маєтку Високо – Пачапово. Шляхтич і син багатих батьків, він не готував себе для діяльності на духовній ниві. Це був освічений, ловкий і діяльний чоловік. Лише овдовівши, що й навело його на думку, він приймає священницький сан.

Кирило стає протопопом Свято – Дмитрівської церкви у Пінську. Пінську кафедру Кирило зайняв 8 – го липня 1576 року, причому він був поставлений не королем, а панамі які видали йому грамоту на Пінську єпископію. А король Стефан Баторій лише підтвердив його обрання. Уже невдовзі 1578 році Кирило жаліється королю, що володарі деяких маєтків в єпархії сасуджують духовенство і тим самим він стає якби на захист останнього у його протистоянні із світською владою. В 1585 Кирило отримав Луцьку кафедру, а в Пінськ був

переведений Єпископ Холмський Леонтій Пелчицький (в миру Левко Зенкович). Під королівським захистом Пельчицький залишається сімейною людиною. В 1588 році він купив у Лещинського Архимандрита Афанасія Терлецького права на цей монастир, що було підтверджено королем Сигізмундом III. Пельчицький був самолюбивою людиною, зайнятою собою і дуже любив розкішне життя, через що не користувався авторитетом у православних. Одразу після прийняття унії на Берестейському соборі 6 – го жовтня 1596 року, Пельчицький випавши із коляски зламав собі шию і згодом помер. Поховали його в Лещицькому монастирі.

Не дивно, що після подій пов'язаних із собором у Бересті, Пінська кафедра однією із перших стала уніатською. Уніатські Єпископи присвоїли собі титул своїх православних попередників і стали на чолі православного народу насаджувати нову віру. Із бувших уніатських Єпископів Туровських і Пінських відомі крім вже вищезгадуваних Кирила Терлецького і Леонтія Пельчицького наступні:

- 1) Іона Гоголь. Походив із архимандритів кобринських, помер в 1602 році.
- 2) Паїсій Саховський із архимандритів Мінського Вознесенського монастиря; помер 1626 року, похований в Кобрині.
- 3) Григорій Михайловський; помер 1632 року.
- 4) Рафаїл Корсак, із прото – архимандритів. В 1633 році поступив на Єпископію Галицьку.
- 5) Пахомій Война Оранський очолив кафедру з 1637 року походив із прото – архимандритів. Він написав книжку „Дзеркало” проти „Перспективи” Саковича; помер 1635 року.
- 6) Андрій Злотий Кваснинський, у свій час був вигнаний із Смоленська руськими військами; помер 1665 року.
- 7) Мартин (Маркіан) Білосор із архимандритів Віленських. В 1697 році поступив на Архископію Полоцьку.
- 8) Антоній Жолкевський, разом і архимандрит Лавреневський; помер 1702 року.
- 9) Порфирій Кульчицький, разом і архимандрит Лещинський, із архимандритів Лавренських; помер 1716 року.
- 10) Іоаким Тіханович; помер 1719 року. Нетлінні мощі його почивають в Житомирському монастирі.
- 11) Ферфіл Годабський, в 1730 році перейшов на кафедру Володимирську.

- 12) Георгій Булгак, разом і архімандрит Супральський, помер 1769 року, похований в Битенському монастирі.
- 13) Гедеон Горбацький, з 1769 року.
- 14) Іосафат Булгак, біля 1773 року. В майбутньому останній митрополит.
- 15) Іоаким Горбацький, із римо 0 католицьких священників. При ньому в 1795 році Пінська і Туровська Єпархія була скасована.

Після переходу Турово – Пінської Єпархії в унію і до заснування православної Єпархії в Мінську, православне священництво і парафіяни, котрі залишилися непохитні вірі батьків своїх отримували духовну опіку від 1) Єпископів Львівських, 2) від митрополитів Київських, котрі мали своїх намісників із числа архімандритів Слуцького Свято – Троїцького монастиря, 3) від Єпископів Чернігівських, 4) від Єпископів Білоруських із котрих Феодосій Василевич і Серапіон Полховський були одночасно архімандритами Слуцькими. Перший із них похоронений в бувшому Детловицькому монастирі 1768 року, грецьким митрополитом Макарієм Лигадином. Окормляв свою паству і Іосиф Нелюбович – Тукальський, котрий був разом і архімандритом Лещинського монастиря. 5) від єпископів переяславських й Бориспільських, із котрих Віктор Садковський був разом і архімандритом Слуцького Свято – Троїцького монастиря. Накінець, 6) від різних грецьких архі пастирів, котрі відвідували в ті часи різні православні обителі Західної України і Білорусі.

Щодо запровадження унії, то як відомо православний люд сприйняв її вкрай негативно. По усьому Полісся покотилася хвиля невдоволення тими священниками котрі приходили в унію. В Пінську архімандрит Лещинського монастиря, Єлисей Плетенецький і протопіоп Дмитрівської церкви Федір, з усім замковим духовенством протидіяли унії, так що уніатські митрополити Рогоза і Потій своєю грамотою лишили їх сану.

Із доброї волі Іпатія Потія і із дозволу короля Сигізмунда III, всі православні монастирі повинні були перейти до рук уніатів. На противагу цьому православні шляхтичі на свої кошти будували нові монастирі і своїми фундумовими записами закликали братію і настоятелів, а також своїх нащадків і приємників бути непохитними і вірними православної вірі. Для цього підкорили свої новостворені монастирі Києво – Печерській Лаврі або Віленському Свято – Духовому братству. Такими зусиллями в першій половині XVII століття було утворено 12 монастирів, серед них і Пінський братський Богоявленський 1633 року. Засновником котрого було Пінське братство. До числа цих дванадцяти монастирів додавали і Кулятицький Введенський 1624 року заснування, фундаторкою котрого була Аполонія Воловична Войно – Концева, котра мала особливу пошану до Купятицької чудотворної ікони Божої матері.

В цей же час і багато церков отримувало фундушову допомогу і грошові вклади від ревнителів православної віри. Серед них були і церкви навколо Пінська Містковицька, Свято – Троїцька від Миколи Древоїда, Давидгородська

і Дубінецька від Івана Дубінецького, Погостська і Люблинська від Чернігівської шляхтички Раїни Горватової.

При такому заступництві за православ'я нелегко було уніатським єпископам діяти на користь унії. Для більшого успіху, вони намагалися примножити кількість домініканських монастирів, і церковних уніатських братств. Крім того створювались єзуїтські колегії або ж переводились під них школи при базиліанських монастирях. Доходило до того, що і православні змушені були віддавати своїх дітей навчатися у такі колегії. В 1635 році в Пінську Станіславом Радивиллом єпископом Віленським був заснований єзуїтський монастир.

Там де „мирні” дії унії не приносили користі, то польська влада і уніатське духовенство переходили до насильницьких дій. В Турові всі церкви разом із начинням були силою відняті, а православний єпископ Авраамій Стагонський вигнаний. В Пінську усі церкви були опечатані, а священник розігнаний; так що діяти залишалось нехрещені, хворі без сповіді і святого причастя, мартві без відспівування. Відомий за свою багатовікову просвітницьку діяльність лещинський монастир перетворили в будинок розпусти. 1635 року Польський король Владислав IV заборонив Пінському магістрату приймати в місті Пінськ православних черниць котрі хотіли заснувати інший монастир, після того як був віднятий у них їхній Варварський монастир.

В 1648 році під час визвольної війни, в день битви військ козацького полковника Небаби з поляками місто Пінськ згоріло. Тоді загинуло 14 000 православних, а ті що вирвались з вогню пожежі потопились в річці Піна. Таке жорстоке ставлення до простолуду, ожисточило православний народ і викликало козацькі бунти. В них прийняли активну участь і православні жителі Пінського Полісся. Так від повстанців в Могельові був вбитий єзуїт Андрій Боболій, котрий протягом 20 років навертав силою православних до унії по селах і містечках Пінського Полісся. А в самому Пінську і в місті Янові були вирізані всі римо – католики.

Такі наджорстокі дії повстанців мали свій успіх. Королівська влада і уніатське духівництво пішло на поступки. Було повернуто до православ'я багато церков, серед них і ті, що в околицях Пінська. А шляхтичі і дідичі Мозирські. Річицькі і пінські, котрі більш за всіх постраждали, були залишені при своїх попередніх правах і вольностях.

Нажаль на кінець і XVII, і особливо після Російсько – Шведської війни між Петром I і Карлом XII гоніння на православних відновились. Це сталось особливо після того, як не вдалось уніатському митрополиту Кипріяну Жоховському на Люблінському зїзді 1680 року зєднати православних із уніатами. Уніатські митрополити Кипріян Жоховський і Лев Кішка самі їздили по країні і примушували православних приймати унію. Перехід до унії набув масового характеру. Так 1747 року прото.. Мозирський Федір Савицький в доповідній Слуцькому Архімандриту Іосифу Оранському доповідав : - що із 50 церков залишилось в його відомстві лише 7, інші прийняли унію. Траплялись випадки коли нові уніатські священники забороняли хоронити православних покійників на православних кладовищах. Ще раніше 1717 року польський сейм прийняв положення віднімати у православних церкви, заборонити їм богослужіння і полишити усіх прав на чини і громадські посади. 1747 року

уніати випросили у короля Польщі, заборону ставити нових священників в православні і уніатські церкви без згоди на те короля. На місцях же цим правом користувались і володарі маєтків та земель.

Почалась потроху і латинізація богослужіння. Так римо – католицький священник Яким Горбоцький, котрий став уніатським архімандритом Лешицького монастиря, біля 1778 року купив для церкви цього монастиря Монстрацію (католицьку дарихранительницю) і орган. З цього часу уніати почали змінювати зовнішність в церквах з грецької на римську, будувати церкви без іконостасів, звершувати читані літургії, співати в церквах на латинській або польській мовах. Уніатське і римо – католицьке духовенство, ввірвались в церкву православну і звершивши в ній богослужіння, вважало її своєю власністю. Православні священники були гонимі, їх грабували і доводили до такого стану, що їхні діти для того щоб прогодувати себе записувались в селяни.

В 1760 році по намові Пінського уніатського єпископа Георгія Булгака, православні священники не допускалися до сповіді хворих на дому, Святі Дари відбирались і викидались в болото, а люди, котрі супроводжували покійників до кладовищ, розганялись камінням і киями.

19 січня 1760 року в селі Вилази поблизу пінська, шляхтич Антоній Литвинович за свою стійкість у православ'ї був зарубаний мечем. Під таким тиском і за зовсім короткий час, в пінськiм повіті було повернуто в унію біля 20 000 православного люду. Правда чисельні звершення як і простого населення, так і стійкої православної шляхти, до короля, до правителів інших іноземних країн, бути проти насилля на місцях, дещо зупиняло захоплюючий пил уніатів. А в деяких місцях їм навіть доводилось відступати. Так в Пінську було повернуто православним раніше відібрані дві церкви.

Період унії на Поліссі можна сприймати двояко. З однієї сторони як бачимо православні терміни приниження, за частую чистими силами повинні були відмовлятися від батьківської віри і переходити в унію, а подекуди і приймати католицтво. З іншого боку, багата шляхта, що прийняла унію, езуїтський орден, настирливість уніатського духовенства чимало зробили для духовного просвітлення народу, побудові нових та реконструкції старих церков. Більшість збережених до цього часу на Пінськiм Поліссі церков були побудовані у часи унії. І ми бачимо яку вони мають архітектурну цінність, місцями будівельну довершеність, а зразки іконопису доносять до нас світогляд церковних митців того часу. Боротьба за церковний вплив великою мірою не відображалась на житті простого поліщука, котрий, можна сказати, виживав у суворох умовах поліських боліт. І якщо у сні де не було раніше церкви, будували уніатський храм, він із охотою йшов до Бога, до церкви на відправу. Тим більше що круговерть історії згодом змішалась, і із входом поліських земель до складу російської імперії і розповсюдженні впливу російської церкви на західних рубежах цієї імперії тепер вже уніатська церква опинилась в тяжкому становищі. Але прості поліщуки котрі були далекі від церковної політики, а подекуди і зовсім її не розуміли, („ лише б батюшка був”) цілком логічносприймали те утворення, що приходило на зміну колишньому. Хоча особливості обрядодій, церковного календаря, молитов, ще довго тримали у собі, а місцями і до цього часу зберегли на Поліссі.і це є нагадуванням нашим сучасникам про значний

вплив в морально – емоційному сприйнятті обрядів унії простими жителями Полісся.

1.3 Під зверхністю російської церкви. Кінець XVIII – XIXст.

Третім періодом в історії православної церкви на Пінському Поліссі ми виділимо період після входження Західних земель і Польщі до складу Російської імперії. Це був час коли за російським самодержавієм на західні регіони поширила свій вплив і Російська православна церква. Розпочалась докорінна перебудова як світського так і церковного життя на манер котрий був прийнятий „єдино правильним” в наймогутнішій імперії того часу.

В новоприєднаних до імперії землях утворились нові адміністративні одиниці – губернії на чолі з генерал – губернаторами, почалось запровадження російських законів, мови а подекуди обрядів і звичаїв. Торкнулось це і діяльності церкви. Для поліщуків що звикли вже до західного віровчення та обрядодіяння, довелось знову привчатися до нового хоча і православного, але відмінного від традиційно – місцевого уявлення віровчення. Цей процес проходив не без болісно і породжував нові насилля серед простих віруючих людей, коли влада та і нова церква силою насаджувала вплив російської церкви серед поліських боліт.

За утворенням нових адміністративних одиниць, губерній, утворились і нові церковні єпархії. Жителі досліджуваного нами регіону хоча і вважалась українцями, і в їхньому побіті була українська мова, звичаї, традиції, фольклор, по адміністративному поділу відійшли до Мінської губернії. Звісно за таким поділом і православні церкви були віднесені до новоутвореної Мінської архієпископії.

Православна церква в Мінській єпархії в різні часи свого існування керувалась єпископами Турівськими і Пінськими, митрополитами Київськими, єпископами білоруськими і Переяславськими і накінець архієпископами Мінськими і Бобруйськими. Звісно від цього залежало і місцезнаходження архієрейських домів. Давні єпископи Турівські жили в Турівському Борисоглібському монастирі, а можливо мали і архієрейський будинок в самому Турові.

Після зруйнування Турова татарами, владики перенесли свою кафедру до Пінська, і проживали в Лещинському ... монастирі, до того ж мали в Пінську особливий архієрейський дім при церкві святого Дмитра. Київські митрополити, котрі також керували православним життям на Поліссі мали свої будинки в Мінську при Миколаївським монастирі, в місті Новогрудок. Єпископи Білоруські і Переяславські жили більшою частиною в Слуцькому Свято – Троїцькому монастирі.

Після другого поділу Польщі 1793 року і утворенні Мінської губернії, по волі російської цариці катерини II 13 квітня 1794 року на залишках древньої Турівської єпископії було утворено Мінську архієпископію. Для

місцеперебування Мінського архієпископа було назначено колишній Мінський Свято – Духов монастир з усіма його маєтностями і володіннями. З часом володіння архієрейського дому значно збільшувалися, як за рахунок казни, так і приєднанням володінь інших монастирів.

До складу новоутворенлі Мінської єпархії ввійшло 40 монастирів і більш ніж 250 церков із трьох губерній Мінської, Ізяславської і Брацлавської. Власне на час утворення, в межах тієї Мінської єпархії котра збереглась до початку ХХ століття, і в складі якої перебували церкви і приходи Південної Пінщини бло 11 монастирів. Один із них Пінський Богоявленський і 89 приходських церковей: 45 в відоистві Слуцького духовного правління, 7 – Пінського, 8 – Турівського, 12 – Мозирського, 11 – давидгородотського і 6 – Петріковського. Як бачимо в період греко – римської унії на Поліссі і зокрема на Пінщині в православ'ї збереглось дуже мало церков. Як покаже час, невдовзі після утворення нової церковної структури, розпочнеться етап переходу із унії в православ'я, так що згодом ці цифри суттєво зміняться.

Першим архієпископом Мінським поставлений був єпископ Переяславський – Віктор Садковський, котрому з 1795 року було надано титул архієпископа Мінського і Волинського. Із –за обширності території нової єпархії було назначено в помічники ... єпископа Житомирського, ним став Варлаан Шишацький, котрий згодом став керувати самостійно єпархією.

Одразу ж по утворенні нової архієпископії було засновано два монастирі, першого класу – чоловічий Мінський Петропавловський, що згодом з'єднався з Пінським Богоявленським і другокласний жіночий Слуцький на честь святого пророка Іллі. Для причтових соборних та приходських церков із казни було виділено невеликий штатний оклад. Священний Синод та російська самодержавна влада добре розуміли, що для повного переведення церков, приходів і віруючих під крило російської церкви, і в боротьбі із уніатською церквою потрібне високоосвічене православне духовенство. Для цього ще в 1793 році при Слуцькому Свято – Троїцькому монастирі було створено Мінську духовну симінарію на утримання котрої щорічно із казни виділялось 2 000 золотих карбованців. Проте перший рішучий удар по уніатських кафедрах зробила імператриця Катерина II. Своім указом від 6 жовтня 1795 року вона веліла ліквідувати уніатські кафедри Пінську, Луцьку, Берестейську. Якби воно було надалі – невідомо. Адже наступного року Катерина II померла, а на російський престол зійшов її син Павло I. Він навпаки 1798 року своїм указом на українсько – білоруських землях встановив 6 католицьких єпархій, і відновив Берестейську єпархію для уніатів Білоруських та Литовських земель.

Взагалі то за царювання Павла I і його наступника Олександра I, становище православних на Поліссі не тільки не покращало, а навпаки значно погіршилось. Хоча до цього, ще за часів цариці Катерини по розпорядженню уряду для наведення уніатів до православ'я в мінську єпархію було переведено багато священників із сусідніх єпархій – Київської, Чернігівської, новгород – сіверської, Могелівської, Смоленської і Білогородської. Було відправлено для церков 2 500 нових антимінсів і великий запас святого миру, а на церковні ризмиці престаріла імператриця пожертвувала свій гардероб. Такий значний вплив зробив свою справу. На кінець 1795 року в Західних регіонах імперії

нараховувалось більше ніж 2 300 приходів котрі перейшли в православ'я і віруючих було понад один мільон. Таке масове навернення як ми вже згадували не могло не викликати противоцію із сторони як уніатів так і римо – католиків. На що Священний Синод пішов на хитрість. Своім указом від 24 вересня 1797 року, ві предписував архипастирям західних епархій дозволити деякі місцеві обряди, що ввійшли в життя місцевого населення за часів унії, а в хресні ходи допускати і уніатських священників. Римо – Католицька ієрархія передбачаючи, що в майбутньому масово буде переведено населення із унії в православ'я, зі своєї сторони стало намагатись навернути уніатів в римо – католицтво. Саме на поводок до них і потрапив імператор Павло I видавши свій указ про відновлення уніатських епархій. Та утворення нових римо – католицьких.

Це був період невизначеності і такої собі церковної смуги. Із – за котрої прості вірні, хоча і приймали православя, але докорінно зберігали і дотримувались обрядів часів греко – римської унії, котрі наміцно ввійшли в їх вжиток. І навпаки. Як наставала можливість, то повертались під зверхність греко – католицького священника. Або ж і навіть ксьондза. Як бачимо православ'я, не дивлячись на всебічну підтримку держави, ... , було у Західних регіонах доволі ще в хиткому стані. І це відбувалось по – першому через повну відсутність місіонерської діяльності, коли нова віра насаджувалась не словом і переконанням, а силою, по – друге церковним лібералізмом самодержавців, ну і деякою мірою новим церковним ... противо діяли поміщики на місцях. Вони як правило були римо – католицького віросповідання, і в наверненні своїх підданих до православ'я вбачали загрозу для своєї господарської діяльності, тому явними і таємними засобами намагались зашкодити цим реформам. Хоча подекуди проявили дипломатичність, коли дозволяли будувати православні церкви, нвдавали будівельні матеріали, ліс, і кошти на будівництво. Пізніше ми побачимо це на прикладі церковного будівництва Південної Пінщини.

Тогочасна політична ситуація на Заході імперії, також була неспокійною. Реакційні кола поляків не могли змиритися із втратою Польщею державності. Смуга на політичному полі підтримувалася римо – католицьким духовенством, в деякій мірі і уніатським. У своїй зовнішній політиці поляки дуже вміло привязали своє політичне прагнення із релігійним. І вершиною такого політичного і релігійного протистояння стало польське повстання 1831 року. Втім воно не мало успіху. Але із боку російського самодержавія викликало рішучий наступ, особливо в релігійному питанні. Почався масовий тиск , в першу чергу на греко – католицьку церкву, котра на той час вже почала відокремлюватись від польської і набирати суто національних рис. Ще раніше , до повстання, в 1828 році, з наказу ... Санкт – Петербурга замість уніатських епархій було введено в західному регіоні 2. після повстання ж розпочався шалений наступ у наверненні греко – католиків до православ'я. Імператор Микола I взяв відкритий і рішучий курс на русифікацію неросійських народів, і в першу чергу це торкнулось українців і білорусів. Саме на Поліссі було проведено перший рішучий наступ російської церкви на греко – католицьку і ті православні, котрі яскраво відображали колорит національної культури і місцевої окрімшності.

Під тиском російського самодержав'я уніатська церква не могла довго вистояти. 12 лютого 1839 року в неділю православ'я відбулось так зване воз'єднання уніатів із православно – католицькою церквою на соборі у Вільно. Цим собором і прийнятим на ньому акті воз'єднання, було покінчено із діяльністю греко – католицької церкви в Західних регіонах імперії і на Поліссі в тому числі. Православна церква підпорядкована Священному Синоду, отримала великі права вершити як духовну так і господарську місію на недавно ополячених територіях. Священний Синод одразу ж після воз'єднання забезпечив церкви священними ... , богослужбовим начинням, книгами. Духовенство отримало одноразову фінансову допомогу, а згодом і штатну оплату із казни. Слід зазначити, що воз'єднання греко – католиків із російським православ'ям отримало благочинну відозву у московських купців. В 1840 році ними було пожертвувано на Мінську єпархію 339 нових священницьких облачень. Деякі із них потрапили звійсно і на Пінське Полісся. Церкви котрого із – за географічного розташування, серед непрохідних поліських боліт не виділялися багатством і пишністю. Богослужіння стало проводитись на церковнословенській мові котра була ближчою до розмовної місцевої української і білоруської, але проповідь священниками виголошувалась на російській мові, що стало початком русифікації місцевого населення.

На середину XIX століття в Мінській єпархії до складу котрої, входили церкви і приходи досліджуваної нами території, діяло шість штатних монастирів, із них чотири чоловічі і двоє жіночих. Серед них другокласний Пінський Богоявленський чоловічий, і третьокласний Пінський Варваринський жіночий монастир. Всього по єпархії нараховувалось 532 штатні приходські церкви і 540 приписних, або тих що стояли на кладовищах. На їх утримання, а також на монастирі і архієрейський дім із казни щорічно виділялось 146 000 карбованців. При усіх шести монастирях і при 434 приходських церквах діяли народні училища, або церковно – приходські школи, втім навчалось у них лише 6 500 дітей, коли загальне населення становило понад 800 000 вірних.

Православне духовенство отримувало освіту в одній семінарії, переведеної у 1840 році із міста Слуцьк у місто Мінськ і в трьох повітових училищах. Одне із них було у Пінську і мало як причтні так і підготовчі класи. На утримання Мінської семінарії і підвідомчим єпархії повітовим училищам із казни виділялось 23 000 карбованців. Втім частину витрат на утримання училищ брали на себе священники або люди духовного стану діти котрих навчались в цих училищах.

Утворена у 1793 році замість скасованої Турівської Єпархії, Мінська Єпархія, до 1798 року входила до складу Київської митрополії з кафедрою у м. Слуцьк. Керуючий єпархією до 1795 року носив титул єпископа Мінського, Из'яславського і Брацлавського, з 1795 року Мінського і Волинського, з 1799 року Мінського і Литовського, з 1833 року Мінського і Гроднянського, і нвкінець з 1749 – Мінського і Бобруйського. Все це відбувалось із – за змін меж єпархії, коли деякі регіони відокремлювались до інших єпархій, абож отримували вікарних єпископів.

З того часу і до початку ХХ століття Мінською єпархією керували слідуєчі архи пастирі:

- 1) Віктор Садковський, із Переяславських єпископів, керував з 1793 по 1796 роки, після чого був переведений в Чернігівську Єпархію.
- 2) Іов Потьмкін, із єпископів феодосійських, керував із 1796 по 1812 роки, далі був переведений в Катеринославську єпархію.
- 3) Серафим Глаголевський, із єпископів Столенських, з 1812 по 1816, у цьому ж році був возведений в сан митрополита Новгородського і Санкт – Петербургського.
- 4) Анатолій Максимович, родом із Полтавщини, роки його керування 1816 – 1832, тоді ж його перевели в Сибірську єпархію.
- 5) Євгеній Боженів, до цього був єпископом Тамбовським, Мінською кафедрою керував усього два роки до 1834 року, після чого був переведений в Карталінську та Климентьєвську єпархію.
- 6) Никанор Климентьєвський, раніше єпископ Кагужський з 1834 по 1840 роки, далі його бачимо як керуючого Волинською єпархією.
- 7) Антоній Зубко раніше був єпископом брестським вікарієм Литовським, один із головних діячів по воз’єднанню уніатів із православною церквою. Керував мінською кафедрою з 1840 року, після чого згідно особистого прохання, через погане здоров’я, був звільнений на покій, і отримував пенсію у 2000 карбованців в рік.
- 8) Михайло Голубович, також із єпископів Брестських вікаріїв литовських, керував єпархією двадцять років до 1868 року.
- 9) Далі змінив його владика Олександр Добринін, котрий перебував на кафедрі до 1877 року.

З 1878 року відбулась знову реорганізація титулів архипастирів Мінських. Було повернуто древню Туровську назву. І сталось це при владикові Євгенії шершило (1877 – 1880 рр.), котрий як його послідовники іменувались єпископами Мінськими і Турівськими. А ними до кінця століття були владики: Варлаам Черневський (1880 – 1889 рр.), Сімеон Лінков (1889 – 1899рр.) та Михайло Темнорусов із котрим Мінська кафедра і православна церква вступили в неспокійне ХХ-те століття.

Підсумовуючи період переходу із уніатства, та утвердження православ’я на Поліссі під покровом російської православної церкви необхідно всетаки відмітити слідуєче:

Православний люд попри свою необізнаність в релігійній політиці, зберігав у собі православне коріння, котре було утверджене ще до унійних часів. І тому, підпорядкування із польської унії в іншу, російську унію, не було для нього трагізмом. Єдине, що було несприйняте так це насаджування російської самодержавницької ідеології. На той час і залишки православної церкви на Поліссі і діяльність греко – католицької, особливо після підпорядкування цих територій російській імперії, виражали чисто національні вияви/, були осередками духовності та культури притаманної ісконно цим землям. А тут постала необхідність підпорядкуватись чужоземним віянням духовної та громадської ментальності. Тому процес поєднання із російською церквою не скрізь проходив безболісно. Початок ХІХ століття, ознаменувався великим будівництвом православних храмів по селах. А також наповненням їх богослужбовим начинням, книгами та іконами із Російської імперії. Це ми дослідимо у наступних розділах.

А підсумовуючи взагалі місце і роль православної церкви на Поліссі, через ціле тисячоліття, від дня прийняття християнства на Русі до початку буремного ХХ-го століття, можна виокремити слідуєче. Попри своє географічне відсторонення від великих церковних та громадсько – політичних центрів, жителі Полісся із усією притаманною їм щирістю пронесли чистоту православної віри із покоління в покоління. Не дивлячись на політичні, церковно – релігійні протистояння, вони вірили тому Богу. Котрому навчав їх батюшка у церкві. Відсталість в освіті, недоступність до культурного і духовного збагачення, робило поліщуків такими собі примітивними в сприйнятті віри. За частую народні ввірування, язичницькі залишки, світоглядні погляди легко пристосовувалися жителями Полісся до церковних канонів, не дивлячись на те хто проповідував із анвону, чи то батьшка, чи ксьонз, чи греко – католицький священник. І тільки верховна знать, освідчене духовенство, поліщуки та землевласники, могли і відігравали свою роль в релігійному та церковному протистоянні. Простий же люд підвласний своїм вельможам, слідував за ними, думаючи що цим саме служить єдиному Богу.

Ті церковні катаклізми та переміни, що ними були на повнені минулі тисячоліття на Поліссі, принесли не зубожіння православно – духовного стану поліщуків, а екуменічне збагачення. В котрому поєдналось світоглядне, духовне, та обрядове уявлення, народної релігії, язичницьких вірувань, католицьких догматів, та ісконного вчення російської церкви. Все це має відображення і в наш час. Для поліщуків, церковна політика і приналежність до того чи іншого патріархату, не головна проблема, для них більш властиво, щоб у селі була церква і в ній відбувались відправи, де можна було б задовольнити свої духовні потреби. І в цьому плані Полісся, а особливо досліджуваний у нашій праці регіон не є винятком. Історія православної церкви у цьому краї, це є відображення духовного стану душі його жителів. Для світської науки вона місцями трагічна, місцями піднесена. Для самих же жителів Полісся, сприймається такою, якою є, або ж якою подає наука, і висновок вони мають один: - «раз так відбулось, значить так потрібно було,» на мою думку, за цим поняттям криється не глибина відсталості або затурканості, а сила духовного

піднесення, всепрощення, всерозуміння ісконності Божого промислу, котрому підвласна кожна людина.

Через вікові призми, поліщуки творили і свою духовну культуру, що виражалась в церковному будівництві, оздобленні церков, народному іконописанні і т. д. Саме це і є наступними темами нашого дослідження. В цьому ми постараємось відокремити, від загальноправославної церковної культури, особливості церковної культури краю, на прикладі невеличкого регіону, що опинився на межі культури двох церков – Української та Російської, котра нині на північ від Полісся представлена Білоруським екзархатом. І вивчення, як і історії православної церкви на Поліссі так і її культурно – духовного надбання, для сучасної української релігійно – церковної науки, є не менш важливим явищем, як і підтримання високої української релігійної думки серед жителів Полісся.

РОЗДІЛ II Особливості церковної архітектури Південної Пінщини XVI – XIX ст. на основі збережених храмових приміщень.

2.1 Історія і особливості типології церковного будівництва на Поліссі.

У другій половині XX – го століття радянська атеїстична машина набрала найбільших обертів у боротьбі із церквою і релігією. Якщо перша хвиля удару безбожницької влади в боротьбі з церквою торкнулась, так би мовити, духу церкви, - її священництва, то маховик запущений у шістдесяті роки, головною мірою змітав з лиця землі багатотонні людські святині – православні храми.

Радянська атеїстична пропаганда, разом із будівничими «світлого майбутнього» не могли змиритись із тим, що по селах ще виблискують бані церков. Різними придуманими методами безбожники намагались викорінити віру в Бога серед людей. А для того щоб ніщо не нагадувало про сутність вищого духовного розуму, то потрібно було знести з лиця землі основу людської віри – Божі храми.

Під гуркотом багатотонних бульдозерів, натягнуті сталевими тросами, востаннє волаючи до неба, падали наші церкви до долу, а з ними і віковічне свідчення про багатотраждальну історію православ'я на Поліссі. Скільки таких храмів, мистецьких шедеврів, простих зодчих цього світу було стерто з лиця землі, не злічити! Але Бог зберіг для нас одиниці «щасливчиків», - ті церкви що вистояли під час знущань демонських сил. Вони вистояли щоб засвідчити нам – Бог непереможний, і церква непохитна, як і те, що не можливо викорінити віру в Бога у людей.

Накінець знущань комуністичного молоха над церквою, на Південній Пінщині (Зарічненський район, Рівненської області), уціліли і жили повноцінним церковним життям чотири церкви: Свято – Михайлівська - села

Вичівка, Дмитрівська - села Серники, Різдово – Богородична - села Муравин (передмістя смт. Зарічне) та Параскеви – мучениці - села Морочне. У селах Новорічиця, Іванчиці, Кухотська Воля, церкви були пограбовані і перетворені під світські заклади. А у Нобелі кам'яна церква на височенній горі, що омивається з трьох боків водою озера Нобель, була спалена, і лише руїни кам'яних стін нагадували про минулу велич найбільшого храму Південної Пінщини.

Дерев'яні храми Дібрівська, Борового, Перекалля, Річиці, Привітівки, смт. Зарічного, Старих Коней, Ненькович, Локниці, Кутина, Кухча, Храпина, та тисячі інших таких святинь–невдах, розділили свою долю і навіки згинули з очей людей.

Засновниками і фундаторами перших православних храмів на Пінському Поліссі були православні пінські князі. На їхні кошти, руками і розумом місцевих будівничих і споруджувались дерев'яні церкви – світильники Віри Божої по усій землі.

Найдоступнішим будівельним матеріалом на Поліссі було і є дерево. Ще до сьогоденного дня збудована дерев'яна споруда не тільки несе затишок і комфорт, але і відображає багатовіковий колорит архаїчного будівництва на Поліссі. Не було у тому біди, що такі споруди не довговічні, на заміну їм неодмінно поставали інші, і так без кінця, аж до сьогоденного часу, коли на зміну дереву прийшли цегла, камінь, бетон і інші сучасні будівельні матеріали.

Тому всі церкви збудовані на досліджуваній нами території, що постали до ХХ-го століття були дерев'яні. І напевно кожна з них, несла у собі ті архітектурні особливості, ознаки, що отримали свій початок від дня будівництва найпершої із її попередниць.

Характерною ознакою дерев'яних храмів на Поліссі, незалежно від їх планувального та об'ємно – просторового рішення, є обов'язкове використання квадратного або прямокутного зрубу, прикритого традиційним рубленим верхом найпростішої форми. Особливості будівництва храмів Південної Пінщини ті ж самі квадратні або прямокутні зруби, але перекриті двосхилим верхом, подібно простій хаті. Цікаво, що деякі дослідники, за аналогією з народним житлом, називають церкви хатніми. Такі храми локалізуються в основному у Верхів'ях Прип'яті, примикаючи до зон поширення цих будівель у Білорусі та Польщі. Це ще один раз нам підказує на окремість і відсторонення церкви на Поліссі, від історії церкви на Волині або ж і всієї України, як релікту малодослідженого і майже не впровадженого в комплекс історії православної церкви, нашою церковно історичною наукою.

Особливості локалізації безверхих (хатніх) храмів на території Українського Полісся, а також певна автономність їхнього розвитку стосовно решти традиційних культових будівель регіону, дозволили сучасним науковцям кваліфікувати такі будівлі як храми північно – поліського типу.

Водночас за концепцією, яку умовно можна назвати етнографічною, існує пояснення виняткової художньо – стильової автономності хатніх храмів Полісся. Формування будівель цього типу відбувалось невдовзі після прийняття Берестейської унії 1596 року, і проходило під гаслом первісної єдності західної та східної гілок християнства. Цілком природно, що саме в архітектурі

нечисленних поліських храмів початку XVII ст. слід шукати прояви готики у традиційному культовому будівництві регіону, адже цей стилістичний напрямок дійсно можна назвати своєрідним художнім «еквівалентом» католицизму в Україні. Показово, що наприкінці XVIII і, особливо, на початку XIX ст. ці будівлі «с целью придания истинно православного вида» стали об'єктами найбільш руйнівних «реконструкцій». Таким чином, походження безверхих храмів північно – поліського типу прямо ототожнює їх лише з конфесійною течією, вириваючи з контексту такої цілісної архітектурно – будівельної системи як традиційне культове будівництво.

Мабуть найпершу спробу виділити уніатські храми як особливу типологічну групу сакральних будівель на території Поприп'ятського Полісся, зробив польський історик традиційного дерев'яного будівництва Зігмунд Гльогер. Для нас важливим є те, що у досить розмаїтій палітрі наведених Глюгером зразків уніатських церков помітно виділяється досить цілісна група безверхих храмів, яку вчений розглядає як особливі культові будівлі литовської Русі, (в сучасному розумінні Українсько – Білоруського, або Поприп'ятського Полісся). Така важлива роль, яку назвав вчений, подібним спорудам у процесі формування архітектури уніатських храмів, проявилась в його висновку про цілковиту відсутність «банястих візантизмів» на території досліджуваного регіону.

Незважаючи на певну тенденційність і навіть помилковість зазначеного висновку для всієї маси церковних будівель, теза Глюгера заслуговує на увагу тим, що на крайній півночі Українського Полісся, а це райони Волинської області і Зарічненський район Рівненщини, в зоні, яка нині безпосередньо межує з Білоруссю, дійсно зафіксовано досить багато безверхих дерев'яних церков. Складність використання цієї групи споруд для вивчення процесу виникнення особливого уніатського типу храмів на Поліссі полягає в тому, що переважна більшість цих будівель була зведена порівняно пізно (у XVIII – XIX ст.) а більш ранні (кінець XVI – початок XVII ст.) зразки культових споруд у цій частині регіону зазнали досить значних змін внаслідок численних перебудов кінця XVIII – 1-ї половини XIX ст.

Саме до цієї пізнішої групи збудованих храмів і належать церковні споруди досліджуваного нами регіону. Картина типологічного розмаїття найбільше ранніх будівель північно – поліської групи була б не повною без згадки про тризрубні та двозрубні дахасті храми, які вважаються найбільш близькими за своєю архітектурою до інших історичних типів традиційного культового будівництва Полісся і всієї України. Найбільш ранній із зафіксованих у цій частині храмів північно – поліського типу складався із трьох послідовно розташованих зі сходу на захід, і однакових за висотою, зрубів вівтаря, нави та бабинця, перекритих двосхилим каркасним дахом з невеликими маківками на гребені. Безперечна спорідненість таких споруд з іншими типами традиційних будівель Українського Полісся (включаючи житлові та господарські споруди) дозволяє розглядати дво – тризрубні храми, як найбільш давній за походженням різновид будівель північно – поліського типу. Але водночас ці храми відрізняються великою кількістю характерних стилістичних ознак західноєвропейського культового зодчества, і тому науковцями умовно знову ж таки ... із уніатським походженням. Щодо цього важливо відзначити, що в

архітектурі поліських дерев'яних церков північно – поліського типу, досліджуваного нами регіону «західні впливи» простежуються ще навіть у першій половині XIX ст. Це ми побачимо докладніше розглядаючи кожна будівлю окремо.

Іншою особливістю храмового будівництва у цьому регіоні є окреме будівництво дзвіниць, котрі не вписуються до архітектурного храмового стилю і відчужені від цілісності культової споруди. Дзвіниця при церкві, це не тільки місце розміщення церковних дзвонів, це й місце моделювання церковних каплиць. Прямокутні у плані зрубу, дво або ж триярусні, під чотирихилим дахом вони скоріш нагадують каплицю – молельню, ніж споруду для практичного застосування дзвонів. Поява цих каплиць – дзвіниць в архітектурному комплексі храму відбувалась або ж одночасно із будівництвом самого храму, або ж дещо пізніше. Не виключено, що дзвіниці будувались й раніше ніж храм, як місця де люди до появи храму могли звершувати церковні відправи. Іншою особливістю будови дзвіниць є відображення ними архаїчності прадавніх поліських будівель.

На думку київського архітектора Сергія Верговського, однією із типологій сакральних будівель Поприп'ятського Полісся є «королівські» храми. Це коли чотирихилий дах церкви спирається на центральний стовп – «король», що є праобразом найдавніших людських жител – куренів, поширених в архаїчний період прадавньої історії по усьому Полісся. В досліджуваному нами регіоні таких храмів немає, а ось дзвіниці біля церков збереглися. На думку Верговського, прадавні храми Полісся усі були «королівські», і розпочинались вони із шатрової каплиці, котра опиралась на центральний пиль – «король». Слідуючи цьому припущенню можна зробити висновок, що збережені у нами досліджуваному регіоні дзвіниці і є спадкоємцями тих самих шатрових каплиць, котрі передували пізнішим ідеологічно залежним типам храмових будівель. Напевно їх наявність і є для наших сучасників відголосом самотності поліської дерев'яної архітектури, що бере свій початок ще із дохристиянських ранньорелігійних часів. І якщо храмова перебудова залежала від віяння конфесійної приналежності, то на дзвіниці, і деякою мірою каплиці що розміщувались на кладовищах, віяння «церковної ідеології» поширене не було, і завдяки цьому ми уявно можемо заглянути у більш ранні часи християнства на Поліссі, наприкінці цього сакрального будівництва.

Розглядаючи типологію і особливості церковного будівництва Півдня Пінського Полісся, можна зробити невелике заключення. По – перше повна відсутність в регіоні доунійних, характерно наближених до народних обрисів, церковних будівель. За винятком кількох збережених дзвіниць. По–друге – відображення хатнього типу церков із елементами західного стилю, періоду пізньоунійних років, що не зазнавали перебудови в час підпорядкування православ'я на Поліссі російській церкві. По–третє – дво-тризрубні дахасті храми з елементами ідеологічного впливу як греко – католицької так і російської церкви. Відмітимо відсутність сакральних будівель з інших будівельних матеріалів крім дерева. За винятком церкви Преображення Господнього, села Нобель, котра втім побудована в першій половині XX-го століття. Ці типологічні залежності деякою мірою наводять на думку про локальність і

відмежування півдня Пінщини від інших сакрально – будівельних регіонів Полісся.

Втім архітектурні особливості кожної церкви слід розглянути окремо, опираючись, і на історію її будівництва і на вищезазначену типологію церковної архітектури.

2.2. Церква Архангела Михаїла села Вичівка

Село Вичівка – одне із старовинних сіл Полісся, розташоване серед лісів на шляху від Зарічного в Дубровицю. Воно вперше згадується в документальних матеріалах за 1553 рік. Так в центральному Державному Історичному Архіві Білорусі є опис – інвентар поміщицького володіння села Вичівка за 1845 рік. Село належало тоді поміщику Генріху Скіриунту. В цьому інвентарі записані всі кріпосні селяни з описом їхнього майна. Всього нараховувалось 87 дворів з населенням 713 чоловік. Поміщику Скірмунту належало в Вичівці 21795 десятин землі. Крім того він мав 100 карбованці прибутку від рибної ловлі і 100 карбованців від ... це були рядові поміщики Скіромунти, котрі своє коріння беруть із часів пізнього середньовіччя. Один із Скірмунтів, Азан Скірмунт на свої кошти побудував у Вичівці в 1837 році православну церкву. Котра збереглась до наших часів. Характерною відмінністю цієї церкви від традиційних православних храмів, є те, що вівтарем вона розміщена на захід. Дивлячись на рік будівництва, можна зробити припущення, що поміщик волаючи догодити російському самодержавцю, добровільно будує церкву своїм кріпосним, але до того не відходить від західного стилю, будучи ревним католиком. Цікаво що в селі на той час діяв католицький костел і нинішня церква ніяким чином не могла ним бути. Втім російська церква разом із своєю верхівкою, не зважила на неканонічність такої будівлі, а прийняла її як важливу необхідність свого існування на Поліссі. Про будівництво і діяльність храмів у ранішній час, в Вичівці не збереглося ніяких ні архівних ні усних народних переказів.

Розглядаючи архітектурно – композиційну будову храму, робимо слідуючий опис : Михайлівська церква села Вичівка розташована у північній частині села. Збудована із дерева, вертикально обшальована дошками і пофарбована в синій колір. Приміщення являє собою прямокутний зруб котрий у частині біля вівтаря плавно переходить у шестигранне заокруглення. З кожної сторони має по три вікна, два із них у центральній наві, по одному у вівтарі, бабінець відсутній, але вхідну частину (східну) на всю ширину будівлі оперізує ганок із шістьма масивними колонами підполами, о три із півночі і півдня від центральних вхідних дверей. На колони опирається продовження двосхилого даху, котрий у вівтарній частині заокруглений і увінчаний двома глухими куполами, над вхідною і вівтарною частинами. Дах над колонами закінчується трьохкутним, у верхній частині дещо зрізаним фронтом. Піддашся в котре опираються колони декоративно вирізьблене прямокутними вставками із написом на словінській мові слів «СВЯТ, СВЯТ, СВЯТ».

Глухі купола на даху церкви розміщені на восьмиграннику, вертикально замальованому, котрий через карнизне обрамлення переходить в цибулину,

увінчану хрестами. Вівтарний купол приблизно на 2/3 менший від вхідного. На вхідному із усіх чотирьох сторін виокремлені рамочки, що нагадують про місця вікон на ньому.

Церква стоїть на фундаменті, що був підлитий у пізніші часи, а спершу вона, як і скрізь прийнято на Поліссі була поставлена на дубові палі. Вікна розташовані в один ярус приблизно у трьох метрах від фундаменту.

Цікаво, що офіційний опис Вишівської церкви у праці Архімандрита Ніколая «Описания церквей и приходов Минской епархии. Пинский уезд 1878 года» подає слідуючі відомості про будівлю церкви: «Зданием церковъ деревянная в виде корабля с двумя глухими куполами и гонтовой крышею. Стены окрашены желтою масляною краскою, а крыша красною. Внутренняя площадь вместимости церкви с алтарем заключает в себя окно 30 квадр. Саженой. Потолок выслан досками; стены выбелены мелом с ... , пол в алтаре деревянный, а в церкви каменный; сопея возвышена на две ступени, клиросы отдельно от нее. Одноярусный иконостас окрашен в белый цвет, нового устройства с золочеными карнизами и рамами; в нем семь икон новейшего письма...»

Те що церква згадується як корабельна, можна віднести до офіційної трактовки забудови православних церков; - корабельні, хрестовидні, апсидні, округлені і т. д. в іншому розумінні Вишівська церква являє собою двох зрубну під двосхилим дахом церкву характерну типології Поприп'ятського Полісся. Причому із явно вираженим прозахідним експозиційно – стильовим манером зведення. Згадаймо, на захід вівтарем, колони при вході, трисхилий без куполів дах. Щодо закритих куполів, особливо того, що над входом, то вони не призначалися для застосування як дзвіниці, оскільки у 20 метрах на схід від церкви біля церковної огорожі збудовано окрему дзвіницю. Приміщенням вона прямокутна, двох ярусна, під чотирихилим дахом. Перший ярус служить як прохід на церковний двір і відокремлений від другого котрий власне і є дзвіницею видовженим балочним перекриттям котре із зовні обрамлене під карниз – дах. Із – за чого стіни нижнього ярусу захищені від впливу атмосферних опадів. Вікна розміщені тільки з двох боків, але це через пізнішого ремонту дзвіниці. Дзвіниця Вишівської церкви більше нагадує ранньо – християнську каплицю – церкву на Поліссі. Мотивовано це невеликими розмірами споруди, що зведена у четвертий замок вертикально із основних колод. Хоча може бути і протиріччя цій теорії через відсутність .. укріплень на кутах будівлі, як виводить не архітектор С. Верговський, обусоблюючи прадавній стиль будівництва культових споруд саме із опор на пасі-сошна, із котрих пізніше постав стовп – «король» як центр всесвіту у символіці релігійних об'єктів. Подібну дзвіницю, але у три яруси можна побачити біля церкви Різдва – Богородиці села Вістров Пінського району білорусі. А Це у 20 кілометрах на північний захід від Вичівки.

Дзвіниця і церква в Вичівці покриті бляхою, що є віянням нових часів, до того ж криті вони були гонтовим дахом, що являла собою стругані у 1,5 *2 см товщиною основі дошки, припасовані із низу до верху в наклад, по котрих і стікала вода з даху.

Архітектурний ансамбль Михайлівської церкви, являє собою останній стильовий напрямок церковного будівництва нав'язаного пізньоруськими роками. Будівництво церков пізніших часів вже комплектувалось згідно із канонічними приписами російської церкви. В контексті розглянутого нами церковного ансамблю робимо висновок, - стиль і тип його забудови, головну роль відіграло два перший – близькість до побутово – хатнього поліського вираження у архітектурі, що типічно для цього краю. По – друге вагоме значення мав вплив головного фундатора будівництва поміщика Адрана Скірмунта, котрий не зрадив прозахідній католицькій традиції.

2.3. Церква Святого Мученика Дмитра села Серники

За народними переказами й історичними джерелами село Серники отримало свою назву від прізвища його першого власника шляхтича Содомського – Серницького, який заклав це давнє поселення над тихоплинною Стухлою, правою притокою Стиру. Ім'я цього українського шляхтича знаходимо в списку – переліку імен найвидатніших родів Н. М. Яковенко «Українська шляхта в кінці XIV – до першої половини XVIII ст.».

Село Серники, як давнє поселення Полісся, згадується в кількох документах, що їх називає Олександр Цинкаловський в своїй монументальній праці «Стара Волинь і Волинське Полісся». З цих документів бачимо, що 1449 року належало воно Олізару Силівичу, а попереднім його власником був князь Данилович.

Писемні згадки про Серники знаходимо в актах ревізій пущ і переходів Великого Князівства Литовського. Пізніше село стає власністю Полюховичів, предки яких були праотцями значної частини сучасного населення села Серники. Після зубожіння й розорення роду Полюховичів, село переходить у власність дрібного боярства, а ще пізніше дрібної шляхти, як Боричевські, Костюковичі і інші.

В першій половині XIX ст. частина села й землі належали власнику Скірмунту, маєток якого знаходився в селі Вичівка. Він заселив кріпаками з інших підвладних йому сіл Нове Село. Свідченням того є не тільки архівні документи, а й відмінні діалекти в місцевому говорі.

Згідно адміністративно – територіальному поділу село належало до Пінського повіту і в кінці XIX ст. за переписом було тут 22 оселі, 1356 жителів. Село своєю історією, побутом, традиціями і глибиною віри дуже заповонило польського письменника І. Крашевського, який згадує його в своїх творах.

У всі віки свого існування жителі Серник крім землеробства й тваринництва, славились своїми ремеслами: теслярством, бондарством, ткацтвом і іншими. Підтвердженням високої майстерності, глибини розуму й думки місцевих поліщуків є давня мистецька пам'ятка монументальної архітектури XV ст. – храм Святого Дмитрія. Його фундаторами, як і більшості тогочасних храмів Полісся, Були князі Пінські. Такі твердження наводить відомий Волинський

церковний історик Володимир Рожко. Але по історичних документах ХІХ століття відомо, що той давній храм ХV століття згорів від пожежі в 1820 році. На його місці через рік після пожежі, був зведений інший храм, котрий нині і є окрасою села. Відбудовувався храм на кошти прихожан, і дивлячись на швидкі темпи відбудови можна зробити припущення, що будівельники відновили в архітектурі, цілісність і композиційність попередника, що згорів. А якщо це так, то робимо висновок. У своєму архітектурно – стильовому вираженні сучасний Дмитрівський храм доносить до нас особливості храмового будівництва, ще доунійного періоду. Місцеві поліські майстри, в особливостях архітектурної конструкції зуміли органічно поєднати досконалість форм, із ладом пропорцій великих форм в особливій, тільки йому наявній силует. Ця церква, за словами Григорія Логвина, належить до найбільших величних шедеврів поліської школи дерев'яної архітектури.

Храм Святого Дмитрія – трибанний, три частинний в плані, вибудований без жодного цвяха, що засвідчує високу майстерність деяких предків, велич їх душі і творчого мислення. Цікавим в історичному плані є те, що храм у Серниках зводився у період початку впливу російської церкви в утвердженні цінностей свого канонічного погляду. Серницький храм відображає чисто народний культурний тип храмів – зі зрубними шатровими верхами, які дуже багато зустрічаються на Волині і явно суперечать храмобудівник канонам російської церкви. Подібне упущення, російська церква могла дозволити через те, що не мала надійного синодального нагляду, або ж на будівництві працювала бригада народних майстрів що мали досвід у зведенні подібних храмів, і знали усі «приписи», що передавались усно від майстра до майстра.

Подібні храми зустрічаються в цілому в інших районах Пінського Полісся - ... і Копан – Городку, на Сталінщині, а також у місті Петріков Гомельщина.

Щодо подібності із храмами Волині або Південніших районів досліджуваного нами регіону, то храм Святого Дмитрія відрізняється від них наступними відмінностями: на Волині у подібних храмах під банник зводиться восьмериком прямо на четверику стін, або з дуже невеликим загалом у 1-2 вінці, а вівтар і бабінець взагалі мають не зрубні шатра, а «на королі» чи кроквах, як у Ремчицях, Сарненського району чи Хінонах, Володимирецького району, так що під банники виходять невеликими, не 1/1 чи №/4 до ширини стін, а 1/2, так наче це великі ліхтарі. Вікна у під банниках врізані дуже низько – щоб світло з них освітлювало шатра – засоми і весь храм залитий світлом згори. Шатра на під банниках, можливо й не зрубні, а «на королях». Принаймні ліхтарів зовсім немає, прямо на велику маковку насаджено ще одну маленьку, а далі – хрест. На думку архітектора Сергія Верговського, - всі ці виразні ознаки, мають походження від давніх традицій каркасного будівництва. Ці ж впливи він вбачає й у конструкції дзвіниці. Тут на зрубну комору насаджено двоярусну каркасну дзвіницю у якої перший ярус $\frac{3}{4}$ ширини зрубу, а верхній $\frac{1}{2}$, тобто такий верх є традиційним для Полісся. Це передана через багато поколінь пам'ять про каркасну вежу – храм у чотири стовпи, які колись стояли у дохристиянські часи по усій Європі.

Відштовхуючись від цих особливостей, і порівнюючи храмове будівництво різних періодів історії, цілком вірогідним є те, що нинішній храм у

Серниках доносить до нашого часу відображення прадавніх особливостей будівництва. Можна із впевненістю стверджувати, що церква Святого Дмитрія у селі Серники 1821 року побудови, є приємницею своєї прадавньої попередниці, і перейняла у неї, завдяки майстерності своїх зодчих найкращі форми, риси і конструкційні елементи, що нашаровувалися не одне століття й покоління в житті талановитих поліських майстрів будівельного ремесла, відображаючи у собі світоглядне бачення жителів цього поліського регіону. Тому не дивно, що на фасаді церкви висить охоронна таблиця пам'ятки архітектури XV - XVII ст. дати віків вибиті на ній, цілком відповідають епосі заснування цього храму, незважаючи на те що звели його на початку XIX століття.

2.4. Храм Різдва Божої Матері с. Муравин (сmt. Зарічне)

Село Муравин розташоване в південній частині селища Зарічне. До середини XX-го століття це було окреме поселення. Але з перенесенням із Морочного в Погост Зарічний районного центру, весною 1946 року, останній був переіменований в Зарічне. Місцевість між ним і Мура вином стала швидко забудовуватись, так що невдовзі в адміністративно – господарському плані села Муравин не стало, а все поселення де розкинувся райцентр стало називатись селищем Зарічне. Проте в людській історії і побутовому вжитку ця частина Зарічного називається по-колишньому – Мура вином. Докладних історичних даних про нього нажалі немає. Принаймні щось суттєве відзначити по архівах і бібліотеках не доводилось. Втім люди заселили цю мальовничу місцевість понад річкою Стир ще в період раннього середньовіччя. Найдавніша писемна згадка відноситься до 1495 року. Записана вона в книзі «Ревизия пушч и переходов звериных в бывшем Великом Княжестве Литовском, с присовокуплением грамот и привелегий на входы в пушчи и на земли. Составлена старостой Мемботовським Григорием Богдановичем Воловичем в 1599 году» свою назву село отримало від слова «Мурава» - лугова трава. Такої трави дуже багато в заплавах ріки Стир, що цілком відповідає історичному найменуванню поселення, яке й розкинулось на березі цієї річки.

В середині XVIII століття село належало Пінським римо – католицьким ченцям Домініканського ордену. Вони збудували в 1760 році нинішню Різдва Богородичну церкву. Спочатку як костел, але із поширенням впливу російської церкви на Поліссі з початком XIX століття, для християн західного віросповідання, як ми знаємо, в Російській імперії, було століттям випробувань, і зменшення свого впливу під тиском православної церкви. Зменшення цього впливу відбулось в «добровільному», і примусовому переході вірних в православ'є, запровадженні нових обрядів, ... і церковних правил. А останні заключали в собі і домінування уніатських і римо – католицьких храмів під православні. І хоча процес цей відбувався не одноразово і швидкоплинно, про те мав вагоме значення в літописному житті і будь-якої парафії. Теж саме ми бачимо із храму в Муравині, котрий в 1877 році зазнав капітального ремонту, можна тільки здогадуватись в чому цей ремонт заключався!

Однак первинну цілісність архітектурно – композиційного стилю, і типологію храм зберіг й до цього часу. У своєму плані храм відноситься до хатніх храмів Поприп'ятського Полісся. І належить він до групи будівель північно – поліського типу з дзвіницею на західному фасаді. Група таких храмів сформувалась саме в цьому куточку Полісся. Це явище є локальним, для Пінського Полісся, адже в прилеглих районах Білорусі, також помічено наявність таких храмів. На думку дослідника культових будівель Полісся В. завара – «навіть першого погляду на згадану групу хатніх храмів буде достатньо, щоб кваліфікувати їх як своєрідне заломлення в архітектурі будівель північно – поліського типу дерев'яних будівельних храмів з дзвіницею над бабинцем, що можна пов'язати з готизмами у традиційному культовому будівництві Українського Полісся».

Композиційну основу досліджуваної нами споруди, складають два послідовно розташовані із заходу на схід зруби нави та апсиди відповідно, прямокутної видовженої та пластично гранчастої форми. Наявність вздовж периметру храму парних стовпів – опор «лисиць», для зміцнення стін будівлі, дозволяє підтверджувати давність зведення цього храму. Цікаво, що подібний до тонкощів, але менших розмірів храм збудований в іншому передмісті Зарічного – селі Іванчині. Але із –за простоти елементів зовнішнього та внутрішнього декору окремими дослідниками він вважається старішим за храм у Муравині. Де бачимо два симетричні об'єми на південь і північ від абсиди, а також ускладнені елементи зовнішнього та внутрішнього декору.

Поліські дерев'яні храми північно – поліського типу з дзвіницею на вхідному фасаді як особливий різновид традиційних культових будівель на території регіону існували порівняно недавно (XVIII – 1-ша половина XIX ст.), але створили вони компакту групу, до котрої можна віднести розглянуту вже нами Михайлівську церкву села Вичівка, а також зруйновані у роки безбожницької влади церкви у селах Неньковичі, Кухче та Привітівка.

У нинішній час будівля Різдва – Богородичної церкви села Муравин є найстарішою сакральною спорудою Півдня Пінщини, і напевно найстарішою із усіх споруд регіону, докладні відомості про рік будівництва котрої збереглися в різних історичних та церковних документах. Попри церковно ідеологічну та конфесійну залежність, наявність цього храму та подібних до нього в інших селах Полісся свідчать про стильовий різновид, та архітектурну різноманітність поліських майстрів, котрі із побудовою перших подібних храмів удосконалювали довершеність цієї стилістики в спорудженні наступних. А компакту локалізацію подібних храмів, можна сміливо віднести до своєрідного комплексу церковних будівель, що можуть служити відображенням, абож такою собі візитною карткою, унікальності храмового будівництва цього куточка Полісся.

2.5. Храм Святої Мучениці Параскеви села Морочне.

Перша писемна згадка про Морочне відноситься до 1511 року. Ця відомість подана в енциклопедичній праці. «Історія міст і сіл УРСР Рівненська область»

випущений в 1973 році. Але у своїй пошуковій праці скільки не намагався, підтвердження цієї дати іншими документами так і не судилося знайти. Натомість в «Писцовой книге Пинского и Клейкого княжества, составленной пинским старостой Станіславом Хвельчевским в 1552 – 1555 гг.» село згадується 1555 роком. У шістнадцятому столітті належало воно Київським шляхтичам Романовичам. Останнім представником цього роду, відомим історичній науці був Київський полковий писар Петро Іванович Романович (1672 рік). Цікавим є те, що нині у Морочному є жителі котрі носять прізвище Домановський, і це прізвище в інших селах регіону не зустрічається! Виникає питання – чи не є ці люди прямими нащадками колись славних володарів цього села? Можливо кропіткими пошуками цю гіпотезу буде доведено. Але на це потрібен час!

Нині ж головною історичною окрасою села є унікальна по своїй архітектурній композиції будівля – храм Святої Великомучениці Параскеви. Місцеві жителі, із – за надання величі своїй святині, стверджують, що їй більше ніж п'ятсот років. Чисельні історичні, церковні відомості й документи, називають іншу дату будівництва церкви – 1815 рік. Більш того відомо й про головного будівничого, чиїм коштом була церква збудована, - це місцевий поміщик Терлецький. Безумовно зважаючи на те, що село мало важливе значення у XVI – XVII століттях, можна стверджувати, що в ньому й до цього був православний храм. Але нинішня церква є наступницею попередніх і через те, що будівельний матеріал – дерево, через вогкості повітря на Поліссі, а також із – за чисельних підтоплень, котрі можуть траплятися кілька разів на рік, не є таким довговічним, щоб в цілісності зберегти добротною будівлю більше ніж п'яти століть. Цілком вірогідно, що збудований на початку XIX ст. храм відобразив у собі конструктивні елементи свого попередника, повторюючи його риси, тип, та стиль. Для цього й розглянемо архітектурну ком позиційність будівлі.

Будівля храму має у довжину 17 метрів, ширина – 8, а висота двох веж з куполами до підніжжя хрестів становить 16 метрів. Складена з дуже міцних соснових колод, церковна споруда з зовнішнього боку оббита дошками й пофарбована в синій колір. Відмінністю цієї будівлі від традиційного хатнього храмового будівництва поприп'ятського Полісся є присутність двох спарених веж над вхідною західною частиною. Вони немов дві свічі підносять до верху хрести – символи християнської віри. Вежі дуже часто зустрічаються не тільки у сакральних, але й на світських будівлях Європи. Своїм походженням на думку вже згадуваного нами архітектора, дослідника дерев'яного зодчества України Сергія Верговського, вони відносяться до глибокої давнини. Коли ще не було зрубів, а всі будівлі і храми в тому числі, будувались каркасними. Але й тоді вони були дуже світоподібними – шатровими, центричними. Вежі у Морочнівському храмі зроблені не каркасно, а в зруб, причому збережена пропорція, у співвідношенні ширини стін, і ширини під банника.

Іншою особливістю храму є дах на кроквах, що у східній частині заокруглюється. Власне це і є відповідність хатньому храмобудівництву характерному для Полісся. Вівтар храму завершується п'ятигранчатим заокругленням і поділений із розглянутими вже нами апсидами храмів у Вичівці

і Муравині. Вхід до храму проходить через просторий прямокутний у композиційному плані, під двосхилим дахом бабинцем, котрий прибудований до будівлі дещо пізніше. Цікаво що бабинець збудовано каркасно, на стовпах – опорах, і оббито із двох сторін дошками. Невідомо чи це робилось із –за нестачі будівельного матеріалу, чи у цьому простежується світоглядна життєва прадавня традиція. Скоріш за все із –за першого.

Верх храму укріплено на поперечних сволоках, котрі розташовані один від одного за 2 метри, і на них укріплені крокви. Підбита до сволок стеля, заокруглена біля стін, і в внутрішньому спогляданні, відображає небесну сферу. Це є особлива відмінність від стель подібних вже розглянутими нами хатніх храмів, де вони ... підвісні до сволок.

І все ж, якби не проглядались народні місцеві традиції в архітектурі будівлі, можна помітити, що вона в собі являє багато спорідненого не лише з подібними храмами Полісся, але й несе характерні риси прозахідного католицького напрямку. Що можна характеризувати не періодом будівництва храму, коли ще на Поліссі мала значний вплив греко – католицька церква. Наприклад нині подібні храми ми бачимо на Закарпатті, Бойківщині і інших регіонах України, де пануючою конфесією є саме католицька. І попри заангажованість тих дослідників, котрі проукраїнські традиції у храмобудівництві на Поліссі, наважимося зробити своє зауваження. – Параскевський храм у Морочному зводився кращими народними умільцями того часу, в нього вони вклали найкращі форми й конструктивні елементи своєї майстерності, і все ж їхня творчість відобразила ... панівної на той час церкви – котрою була схильна до західного готизму – греко – католицька конфесія. І це незаперечно вказує в вічі кожному, хто хоч частково розуміється в храмобудівній архітектурній стилістиці. Інша річ, що храм села Морочне так поєднав у собі два напрямки, поліського хатнього типу, і типу прозахідної готики, що перевагу будь – якому із них тяжко. І в цьому є найбільша особливість і загадковість цієї будівлі.

Поряд із храмом, збудовано двоярусну під чотирихилим дахом дзвіницю. Стіни у неї зложені у зруб тільки у першому ярусі, далі вони через вдовбані кутові каркасні стовпи, другий ярус дзвіниці роблять шатровим, котрий вінчається поперечними балками – сволоками (на них підвішені дзвони) і дахом опертим на « стовп – король ». другий ярус займає приблизно 1/3 висоти першого. Прирівнюючи до розглянутих нами архаїчних композиційних елементів сакрального будівництва Полісся, можна стверджувати – дзвіниця храмового комплексу села Морочне зберегла в собі ті конструкції і форми, що мають свої походження у народній традиції, ще із давніх століть. Як ото шатровий каркасний верх, чотирихилий дах опертий на «король» і zarazом елемент зрубної будівлі із врізаними вічками й дверима, що відповідає пізнішому часу, в будівельній традиції Полісся. Це свідчить про те, що в народній уяві, будівельні і не тільки, традиції зберігались та принаймні і нині зберігаються протягом цілих століть, а то й тисячоліть.

Пересічному жителю Полісся, наявність у його населеному пункті дерев'яної церкви, або ж іншої сакральної будівлі, може нічого не свідчити в ідейному плані. Але варто тільки більш прискіпливо придивитись до їхніх форм, конструкції, як можна про себе зробити деякі висновки, що носять

культурологічний відтінок. В цьому порівнянні комплекс храму Святої Параскеви, а це сама будівля церкви, дзвіниця, церковний цвинтар, що знаходиться на узвишші неподалік річечки Ножик притоки Прип'яті, несе у собі замилювання, і дивовижну архітектурну красу, через що й захоплення майстерністю його будівничих тут тільки залишається дякувати Богу, за збережену цілісність цієї сакральної монументальності й краси, і вірити в те що простоять ці храмові споруди не одне століття, доносячи до наступних поколінь велич минулих віків.

2.6 Інші храмові будівлі досліджуваного нами регіону.

Попередньо ми розглянули особливості архітектурних композицій тих храмів досліджуваного нами регіону, котрі у часи радянської епохи були діючі. А значить могли найбільше зберегти у собі основні стильові та типологічні форми, що були закладені у них під час будівництва. У своєму дослідженні ми спирались не на досконале архітектурно – стильове описання храмової будівлі, а на фактори та елементи конструкційної будови, котрі мають свої відмінності від загальноприйнятих типів, і несуть в собі відбиток світоглядних поглядів, які передували серед жителів Полісся у період будівництва цих святинь. На нашу думку саме через це і можна реконструювати і вивчити історію православної церкви на Поліссі на основі збережених архітектурних сакральних ансамблів.

На досліджуваній нами території, у добу радянської ідеології, збереглось у цілісності ще чотири храмові будівлі. Щоправда три дерев'яні церкви використовувались під різні господарські цілі, а четверта побудована із цегли у с. Нобель, була спалена по вказівці партійного керівництва. Останки цегельних стін, подібно зруйнованій фортеці довго ще жахали своїми руїнами навколишню мальовничу місцевість. У часи коли почалась відбудова храмів, на основі цих руїн храм Преображення Господнього у Ноблі було відновлено у тих формах, які мав його попередник.

Завершуючи вивчення церковної архітектури, збережених храмових приміщень Південної Пінцини, коротко розглянемо особливості архітектурних конструкцій тих чотирьох храмових будівель. Попередньо ми вже коротко розглянули храмову споруду Покровської церкви села Іванчині, що у передмісті селища Зарічне. У своєму архітектурно – стильовому плані вона відноситься до групи будівель північно – поліського типу з дзвіницею на західному фасаді, повторюючи риси і особливості храму у с. Муравин. Єдиною відмінністю між ними, є наявність в Іваницькому храмі не гранчасто заокругленої апсиди а квадратної форми, і дещо зменшений об'єм самої будівлі.

Першочергово Івницький храм зводився як каплиця на кладовищі. На думку дослідника церковної архітектури Полісся В. Завади, - розглядаючи конструктивні елементи будівлі можна віднести час її зведення до першої половини XVIII століття. Місцеві жителі опираючись на передання старожилів, стверджують що храм був збудований у 90 – х роках XIX століття. На скільки правдоподібні обидві версії перевірити тяжко, по простій причині. В усі роки

свого існування Іваницький храм був приписаний до сусідніх Погост Зарічнрянського, Муравинського і на кінець до Серницького. Звісно, що церковна літопись не велась, і будь – які відомості із життя храму в числі інших церковних святинь регіону, як віковічного світоча прабатьківської нашої православної віри.

Село Іванчиці на час можливого зведення храму (кінець ХІХ ст.) за описами дослідника Волинської та Поліської землі професора Олександра Цинкаловського, в його монументальній праці «Стара Волинь і Волинське Полісся», має слідуєчі про себе відомості: «... Іванчині село в північній частині Пінського повіту, в тому місці, де від р. Стиру відділяється річка Простир, сполучене мережею природних каналів зі Стиром і Прип'яттю. Місцевіть ця дуже багата на рибу, а розлеглі луки є підставою годівлі худоби. Було там у кінці ХІХ ст. 26 окремих селянських господарств і 93 жителі. Фільварок. Місцеві жителі, крім рибальства, займались писарством. Селянської землі 834 десятини, решта величезних обширів належала до Поліщуків Шурмів». Зважаючи на малу кількість населення цілком виправданим є те , що храм в Іванчицях постійно був приписаним до інших. Через століття, на роки відбудови Української державності у Іванчицях зареєстрована самостійна церковна громада і в храмі відправляються богослужіння щонеділі та у свята.

Іншою святинею котру розглянемо у своєму дослідженні є Параскевська церква села Кухотська Воля. Це село найбільш віддалене від райцентру Зарічного. Розташовувалось воно серед поліських лісів майже на самому пограниччі між Рівненською та Волинською областями. У сиву давнину по цій місцевості проходив кордон між Галицько – Волинським та Турово – Пінським князівствами. Так склалося що і в новітні часи землі навколо Кухотської Воли були пограниччям при різних адміністративних поділах. Стали вони кордоном і при церковно – адміністративному поділі кінця ХVІІІ ст. Саме парафія села Кухотська Воля була найвіддаленішою у Мінській Єпархії, за , за нею вже розпочиналась Волинська єпископія.

Вперше село Кухотська Воля згадується в актовій книзі Пінського городського суду під 1649 роком. Належало тоді воно разом з сусіднім селом Кухче, яке існувало вже в середині ХVІ століття. «Куща, або Кухча, - говориться в «Словникові місцевих географічних назв» Є. і В. Мурзаєвих, - тимчасове житло в далекому лісі».

У третьому Литовському статусі 1588 року були визначені волі (вольки, вульки). Воля – це дозвіл або право на користування якою – небудь частиною землі, дане власником землі вільному від залежності чоловікові. Назва волі, як правило, стала складатися з двох слів, тобто до слова додавалась прикметникова форма іншої географічної назви.

Починаючи з ХVІІІ століття село належало поміщикам Ордан. Серед котрих відомі Павло, Едмунд та Табіян Орди. Їм належали навколишні землі, ліси, та господарські будівлі у селі, - такі як вітринний млин, гурасня, корчма що приносили чималі прибутки.

За віросповіданням Орди були католиками. Й до цього часу у селі зберігається католицьке кладовище, а на місці їхнього родового маєтку в обрамленні віковічних дубів розміщена лікарська амбулаторія.

Перша церква в Кухотській Волі була побудована поміщиком Скоронісом, десь на початку XVI століття. Через сто років була збудована інша. Поміщиком Аполлінарієм Ордою котра простояла до 1853 року. В тому році із – за ветхого стану богослужіння в ній були припинені, а в 1875 році вона зовсім була розібрана. У 1860 році будується новий храм. На його зведення місцеві поміщики Товія та Едуард Орди дали весь будівельний матеріал, і головного майстра, а селяни взяли на себе доставку й підвозку матеріалів, і дали підсобних робітників, крім того по 75 копійок з кожного двору. Зведений новий храм був на кам'яному фундаменті. Цей храм зберігся до нашого часу.

В композиційному плані він був прямокутний, пізніше із заходу вбудований бабинець із дзвіницею над ним. Дах будівлі над центральною навою котра відділена від вівтаря лише іконостасом і над вівтарем, чотирихилий, окремо для кожного об'єму, завершується восьмигранним під банником із такою ж восьмигранною наглухо посаженою цибулиною бані. В оглядовому просторі верх храму є тризубим, тоді як храм двозубий – власне сам храм і бабинець. Цілісності архітектурної першопочаткової довершеності не збережено. Храм неодноразово ремонтувався, і добудовувався. Особливо, коли після радянського безбожного атеїзму було дозволено відкривати церкви. Поряд з цим будівля храму була як спортзал для місцевої школи. Тому нині тільки умовно можна уявити деякі особливості конструкції храму, віднести їх до його першооснов. Залишається лише мріяти, що ця будівля несе в собі відблиски своїх попередників, які беруть свої початки разом із заснуванням цього села.

Третім що зберегла у своїй архітектурній цілісності із дерев'яних храмів досліджуваного нами регіону є вишуканий храм Покровської церкви села Новорічиця. Це село відоме історичній науці як село що носило назви Ваньки та Вулька Річицька. Місцевий православний храм як і в Іванчицях ніколи не був самостійним у своєму парафіяльному житті, а приписаним до Параскевської парафії села Морочне. Іншою особливістю цього храму є те, що у XIX столітті в ньому знаходилась чудотворна ікона Спасителя і велась літопись чудо творінь біля неї. Нажаль із припиненням церковного життя і після пограбування і наруги над храмом, будь - які джерела про місцезнаходження цієї ікони, як і літопись, відсутні. На кінець радянської епохи, цей унікальний у своїй вишуканості храм, являв собою доволі пригнічене видовище. Повибивані вікна та двері, зірвана підлога та обшарпані стіни, і лише гнізда голубів у верхів'ях його нагадували, що збудований він для повчання людей вічному життю, а не мертвій тиші. Дякуючи Богу, з постановом незалежної України, храм відремонтували, і відновили у ньому богослужіння, тепер вже як самостійної парафії. У своєму архітектурному вигляді він є справжньою окрасою не тільки цього села а й усього Полісся.

На думку вже згадуваного нами дослідника дерев'яного церковного зодчества професора В. Завади « пальму першості» у своєрідному рейтингу двотрубних храмів північно – поліського типу надійно утримує саме Покровська церква у селі Новорічиця. У своїй монографії «Дерев'яні храми Полісся», він звертає увагу на те, що в жодному із історичних джерел ця споруда не згадується. І робить припущення, що Покровська церква первісно була споруджена в іншому місці, звідки її у 20 – х роках минулого століття перевезли

у Новорічицю, де водночас прибудували бабинець і інші елементи пізнішого походження. Наскільки таке припущення достовірне, з'ясувати на місці та через архівні пошуки допоки неможливо. Тому всі зазначені аспекти будівельної історії цієї споруди, починаючи з точної дати і місця її будівництва. Вимагають більш кропітких бібліографічних та архівних досліджень.

Композиційну основу пам'ятки складають первісні зруби апсиди і нави, відповідно шестикутної та прямокутної в плані форми, до яких було прибудовано невисокий зруб бабинця та каркасних сіней. Незважаючи на досить велику популярність цієї типової схеми на території північно – західних районів Українського Полісся, її майстерне використання в архітектурі Новорічицької церкви дозволяє говорити про високий професійний рівень її будівничих, відносячи храм до числа кращих зразків традиційного культового будівництва регіону. Це проявилось зокрема у тонко знайдених пропорціях і співвідношеннях між головними елементами будівлі і високим п'ятисхилим дахом та пластичною маківкою на його гребені, загальною масою каркасного даху та нижніх зрубів будівлі. Не меншою досконалістю відрізняється також декоративно – пластичне рішення профільних, тонко вирізьблених хорів, пластичного восьмигранного ліхтарника на гребені двосхилого даху і , що особливо приваблює у пам'ятці – фігурний виріз між вівтарем і навою, який композиційно з'єднує ці приміщення у єдине архітектурно – просторове ціле.

Розміщена на пригорку у центрі села церква, являє собою безцінний взірць довершених вмінь поліських будівничих майстрів, що володіли своєю майстерністю і передавали її із роду в рід, для того щоб донести до нас велич і красу православної культури цього краю. Дякуючи Богу за збережені дерев'яні святині, ми нині можемо споглядати і відмінно характеризувати ту чи іншу збережену пам'ятку повертаючись в своїх уявах у минулі століття людської історії. Розглянута нами архітектурна композиція Новорічицької церкви є останньою у цьому розділі, серед досліджених нами дерев'яних храмів. Інші що були у цьому регіоні нажалі зійшли з лиця землі і понесли за собою пам'ять про монументальну красу і витонченість своїх зовнішніх будов. На їх місцях уже у роки незалежної України постали нові святині, зведені тепер із нового будівельного матеріалу – цегли. І першою з них є церква Преображення Божого в селі Нобель.

Село Нобель є найдавнішим із задокументованих населених пунктів регіону. Письмові джерела про це село зафіксовані у Київському та Галицько – Волинському літописах. У пізньому середньовіччі містечко Нобель відіграло чималу роль у торгівельних, економічних та культурних зв'язках на Поліссі. Найвідоміший із істориків України Михайло Грушевський у своїй монументальній, багатотомній праці «Історія Руси – України» серед головних центрів Турово – Пінського князівства, та в цілому Полісся називає і Нобель.

У пізньому середньовіччі в містечку діяв православний чоловічий монастир на честь Преображення Господнього. А в XVIII столітті було аж 5 церков. Ще в першій половині XIX століття поселення в якому проживало не більше тисячі жителів мало дві церкви: Преображення Господнього та Різдва Божої матері, яка в тім вже була приписана до першої.

У 1875 році церква Преображення Господнього згоріла від удару блискавки і село залишилось без храму. Згодом святиню відбудували з того ж самого матеріалу – дерева, але й вона послужила людям не довго. В роки першої світової війни, під час артилерійського обстрілу храм знову згорів. І тільки в 1927 році на високій замковій горі відбудували ще одну церкву, на цей раз із цегли. Це був перший кам'яний храм у досліджуваному нами регіоні. Рівно через півстоліття, осінню 1977 року він розділив долю своїх попередників. Пізно ввечері храм загорівся, вогонь знищив іконостас, високохудожнє різьблене панікаділо і чимало ікон та іншого начиння. Зникли і п'ять церковних дзвонів, відголос котрих із узвишся, де стояла церква, було чути не на один десяток кілометрів. До пожежі церква двадцять років простояла недіючою, але навіть такою вона не давала спокою будівничим «світлого» комуністичного «раю».

На початку дев'яностих років храм було відновлено, і у ньому знов зазвучали піснеспіви церковних відправ, тепер вже у незалежній глибоко християнській державі, що зветься Україна.

Щодо архітектурного стилю нобельського храму, то він зводився за проектом Російського священного синоду, де такі проекти розробляли архітектори, які не знали народних місцевих будівельних традицій, а просто брали окремі форми і підтасовували їх як кому заманеться. Напевно храм 1927 року побудови, у своїх архітектурних характеристиках повторив храмову будівлю зведену в 1575 році.

На той час Синод забороняв будівництво традиційних народних храмів. Але як бачимо на прикладі нобельського храму, еклектичні переспіви храмів Півночі Росії з шатровою дзвіницею перед бабинцем не забороняв. Від цього навіть в еклектичній формі, храм у Нобелі несе відголос давніх традицій, які берегла Росія. А вони подібні до тих, що й на Поліссі. Ті ж вежі шатра, де в основі конструкції шатра, той же «стовп – король». Маківки куполів на високих, гранчастих підбанниках, що символізують собою світло святості, яке подає Бог із небес, до котрих линуть наші молитви. Від цього храм у Кодлі не став для поліщуків чужим. Адже як нагадує нам блаженний Андрій Юродивий – «без плоті Божа мудрість невидима суть». Все на світі Божественне, весь простір, він сакральний, енергетичний, структурно – божественний, але у матеріальних виявах («плотських»). Ми цю божественну структурну «мудрість» бачимо. Люди які вірять у божественність усього сущого не можуть зруйнувати світ, вони його можуть лише освітити, врятувати від варварів і дикунів, і це варте зусиль. Тому віримо що храми, суть вісники Царства Божого на землі, котрі своєю наявністю освячують її, більше ніколи не будуть зазнавати наруги від людей.

У цьому розділі ми розглянули і провели дослідження архітектурних особливостей церковних будівель Південної Пінщини. Свідомо, майже не ознайомились із внутрішнім інтер'єром цих святинь. Адже для пересічного подорожуючого Поліссям, дерев'яні святині, котрі несуть відгомін століть, є першим свідченням монументальної церковної архітектури цього краю. І саме в особливостях, формах, пропорціях та конструкційних елементах зовнішнього спорудження, можна углядіти ті особливості народного, канонічно – конфесійного храмового будівництва, що розвивались тут на протязі багатьох віків. У своєму викладі ми намагались не скрупульозно описати чи «розібрати»

архітектурну будову кожної святині, від чого ясності на поставлене завдання не було б знайдено. А опираючись на раніше здійснені літературно зафіксовані джерела, в котрих досліджено поліські святині, і здійснивши порівняльний аналіз, їх із власними баченнями цієї теми, ми й зробили своє дослідження. Церковна архітектура Полісся є невід'ємною частиною, культурологічної спадщини українського народу. Розвиваючись протягом віків у поліщуків вона пронесла в собі найкращі ... народного вміння, свою майстерність матеріально прославити Бога, - зводячи для нього рукотворні храми, щоб через них нести до Престолу всевишнього свої духовні подяки і потреби.

РОЗДІЛ III. Церковне мистецтво та храмове начиння.

Православний храм у своєму вимірі, це не просто архітектурна споруда властивих для себе форм чи конструкцій. Це свого роду "комора" начинена різноманітними високомистецькими, сакральні – одухотвореними речами. Без котрих православна церква не є місцем звершення таїнств та обрядів, що з'єднують людину із Вищим Розумом – Богом.

На сьогодні православний храм, особливо той, що простояв не одне століття, через котрого пройшло кілька десятків поколінь віруючих прихожан, є скарбницею збережених ... церковних святинь. Рідко в якому із старих храмів, не покажуть чудотворну ікону Божої Матері, Спасителя, Святителя Миколая чи інших святих угодників Божих. Неодмінною гордістю прихожан є подаровані та пожертвовані церковні речі, святі ікони, дзвони, відомими людьми як минулих часів так і наших сучасниками.

А ще у храмах зберігається безліч вишитих та тканих покривал, рушників, гаптованих накидок, хусточок, стрічок і іншого майна. Віруючі люди жертвують його для святині, тим самим вимолюють у бога, прощення гріхів, та спасіння для Царства Божого. Все найкраще глибоко віруюча православна людина завжди з любов'ю несла до церкви, для батюшки.

Оберігаючи і шануючи свою святиню, жителі сіл і містечок, прихожани церков із роду в рід не тільки охороняли, оздоблювали церкви, але через матеріальне своє вложення для храму, вписували своє покоління в його історію.

Сьогодні можемо прослідити через збережений іконопис храмове начиння, внутрішнє убранство та вишукане оздоблення історією розвитку будь – якої святині. Адже кожне прожите покоління залишило відбиток свого часу і в житті своєї церкви.

Православне церковне мистецтво того часу чи іншого краю несе у собі властиві цьому краю особливості церковного витвору, де вже проглядається певна школа, чи напрямок його розвитку. А це вже локальна характеристика на тлі загальноцерковної мистецької палітри, прив'язаної до певного регіону із його певного регіону із його неповторною високохудожньою досконалістю, і відмінністю від інших регіонів.

Не винятком в усьому цьому є Православне Полісся. І та його частина котру ми розглядаємо у нашому дослідженні, в багатьох регіонах України, та і не тільки неї, вважають Полісся як край малопросвітлений, відсталий, мистецько занедбаний. Але як ми вже переконались на прикладі храмового будівництва у світоглядному плані поліщуки, є люди просвітлені, світлом правди Божої. Вони

створили свою особливу школу та напрямок церковного зодчества. Належним чином мають вони і свої світоглядні уподобання, що властиві іконописному канону і іншим сферам церковного мистецтва.

На жаль час і найперше міжрелігійні протистояння, а особливо дикунське безбожницьке ставлення зовсім недавніх часів до народних святинь зробило свою справу. Поліські православні храми багато втратили із свого сакрального надбання, того що могло свідчити про релігійну самобутність цього регіону України.

Те що залишилось є лише невеликим відсотком культурних цінностей, через котрі православна церква стає "музеєм" народно – релігійного життя. На велике обурення віруючих людей і в теперішній час немає спокою для православних храмів. Нелюди, породжені недавнім безбожницьким суспільством нехтуючи Божими заповідями грабують церкви, не задумуючись про те, що неодмінно їх настигне кара Бога. Тепер перед церковною громадою, настоятелем церкви від пограбувань, " випадкових пожеж", - аби передати цілісність храмового оздоблення наступним поколінням?

3.1. Іконопис та дерев'яне оздоблення.

Вивчаючи історію християнізації і православ'я на Поліссі, можна відмітити, що тільки з новою Вірою Бог явив цьому краю свої благодатні чудеса, благословляючи його. В тому числі і через чудотворні ікони, котрі неодмінно були чи не в кожному храмі і монастирі на Поліссі. З новою вірою було започатковано і школу іконопису Поліського краю.

На превеликий жаль до сьогоднішніх днів не збереглося ікон раннього періоду просвіщення Христовою вірою Полісся, котрі були б витвором рук поліських майстрів. А про існування тут місцевого церковного мистецтва з початкових віків християнства на Русі свідчить кам'яний образок " Христос Емануїл" початку XII ст. знайдений в Пінську. Зрозуміло, що в умовах частих війн і пожеж дерев'яних церков, ікони не могли уціліти.

Незакінчений рельєфний образок на кості, знайдений в Турові і датований XV – XVI ст. з видами "Деїсуса", святих Миколи і Нікона, свідчить про діяльність у ті часи місцевих різьбярів. Виразним підтвердженням високого рівня рельєфної різьби по дереву пінських майстрів є мініатюрний двобоковий образок різьбяра Ананія "Премудрость створила собі храм". Цей образок належав пінському князю Федору Івановичу Ярославичу. На його обороті вирізані чотири святкові сюжети "Народження Христа", "Преображення", "Вознесіння", "Успіння Богородиці". Вони являються унікальними іконографічним матеріалом для вивчення поліського іконопису котрий існував до XV – XVI століть.

Починаючи із XVI - го століття, Пінськ за кількістю православних храмів стає другим містом в Великім Князівстві Литовськім. Це дає змогу вважати Пінськ найбільшим на Поліссі, а можливо і в усім князівстві центром церковного мистецтва, в тому числі й іконопису. Із розбудовою церковних парафій, з зведенням нових храмів постає задача, належного іконописного їх

оформлення. Тут працюють майстри іконописці котрі дотримуються як і правил іконописного канону, так і ті, що зображають святі ікони близькими до повсякденного людського життя. Цей термін має визначення – народного примітивізму.

Безперечно із Пінська, через фундушові пожертви родової знаті, вельможі, шляхтичі, а також на скромні зібрання простих вірних у храмах Полісся появляється багато святих ікон. Вони є не тільки зримими благовісниками правди Божої, але й мистецькими шедеврами кращих іконописних шкіл. Безумовно такі святині були й у храмах досліджуваного нами регіону.

Найранішою по віку іконою, виявленою і зафіксованою тут є образ "Христос Пантократор". Була знайдена ця ікона під час експедиції і обстеження церкви Покрови Божої Матері села Річиця, Зарічненського району, в липні 1973 року. На той час храм був недіючий. Із п'яти давніх виявлених тоді ікон у храмі "Христос Пантократор" є найдавнішою і датується кінцем XV – початком XVI століття. "Христос Пантократор", написаний на золотому тлі під впливом пізньовізантійського мистецтва, на сьогодні є найраніший з відомих на Україні твір такої іконографії. В центрі ікони – струнка постать Христа з розміщеним на полях з обох боків напівфігурами дванадцяти апостолів та обабіч голови Марії і Іоана Предтечі. Філітранна довершеність малюнка кожної фігури чи деталі свідчить не тільки про високу професійну майстерність автора, а й вказують на існування великого художнього центру на Волині чи Поліссі з усталеними художніми традиціями. Певне, що такі твори могли бути виконані на замовлення князівської верхівки, таких магнатів як Острозькі, ольшанські чи Заславські. Яким чином ця ікона опинилась у глухому куточку Полісся, поки що залишається загадкою. Нині вона є окрасою іконописної мистецької збірки Рівненського обласного краєзнавчого музею. Сам же храм у Річиці на початку 80 – х років минулого століття був зруйнований а з ним і пам'ять про минувшину велич православної віри, у цьому селі.

Як вже згадувалось у попередніх розділах, переважна більшість збережених до цього часу старих храмів у досліджуваному нами регіоні будувалися у кінці XVIII – на початку XIX століття, тоді ж відбувалось і їхні внутрішнє наповнення, церковним начинням, іконами, богослужбовими речами. Чи щось передавалось із попередніх святинь нині прослідкувати тяжко. Насамперед через те, що із впливом російської церкви на місцеву традицію першої половини XIX ст. і пізніше, храми наповнювались іконами "новейшого письма". Можна думати того канонічного російського письма, котрий повинен був витравити пам'ять про самотню минувшину мистецтва цього краю. І все ж в деяких храмах можна побачити святі ікони котрі датуються по стилю свого написання більш ранішніми роками ніж був збудований сам храм.

На місцевих іконописців справили великий вплив латинський Захід та, насамперед, рідне оточення. Західне бароко в іконографії та народність її поклали початок народної іконографії та народність її поклали початок народної течії в церковному малярстві. В цей час зароджується окремий самотній волинський напрямок в іконографії, який породив ряд іконописних шкіл на історичній Волині. А вони мали безпосередньо свій вплив і на Північне від неї Полісся. З іншого боку іконописні школи в Бресті, Пінську, Століні, Турові та

інших місцевостях Полісся, не піддають сумнівам наявність і власної іконографії, цього краю. Саме взаємозв'язок цих двох шкіл і підніс іконописну мистецьку палітру, до довершених висот, перед приходом російської церкви.

Із збережених ікон цього часу, у досліджуваному нами регіоні є давні, XV - XVII століття, ікони Божої Матері, Спасителя, Святого Миколая і інші в Дмитрівському храмі села Серники. Нажаль дослідити їх нам не довелося із ряду об'єктивних причин. Але на історичну і іконографічну їх цінність вказує волинський дослідник Володимир Рожко у своїй книзі "Нарис історії Української православної церкви на Волині". Єдине, що може втішати, це те що ці ікони збереглися і свідчать нам про сиву минувшину славної історії православної церкви.

Як вже зазначалось, великий вплив на православну церкву культури краю мав латинський Захід, особливо в період унії з Римом. Проявлялось це і через насичення храмів іконами прозахідного письма, різьбленими фігурами, святих, розп'яття Ісуса Христа. Подібне ми можемо бачити у храмах святої Параскеви села Морочне та Покровському села Новорічиця. В останньому по верхніх кутах іконостасу, розміщено фігури Ангелів вирізьблені із дерева. За свідченнями старожилів села вони є ті, що ще були на іконостасі колишньому пограбованому та зруйнованому. До речі горнє місце вівтаря цього храму, прикрашає високомистецько вирізьблений дерев'яний кіот, що також є залишком давніх мистецьких святинь цієї церкви. Є підстави вважати наявність фігур – ангелів і кіоту тими, що вони були витворені у часи унії з Римом, коли вона панувала на Поліссі.

Щодо церкви у селі Морочне, то тут ми більш детально розглянемо збережені прозахідні святині.

В католицьких костелах, які споруджували на західних землях, скульптура була традиційним видом релігійного мистецтва й часто відігравала головну роль у монументально – декоративному оздобленні храмів. Статуї святих траплялись і в уніатських церквах. Але це є чужим для православної церкви. Натомість в Параскевській церкві с. Морочне ми бачимо хрест – розп'яття Спасителя вирізьблене із дерева. Більше того, літери абрєвіатури, які на православних розп'яттях пишуться словенськими літерами І. н. ц. і. тут написані латинськими літерами I. N. R. I., що навіть для непересічного знавця церковної історії свідчить про, неправильний характер цієї фігури. Ноги Спасителя також закладені одна на одну і пробиті одним цв'яхом. Тіло Розп'ятого повисле під тяжкістю тілесних мук, усім видом тяготить до стражденного, земного. Краплі крові із ран викликають біль і жалість від мук які переносить Ісус. Така фігура є далекою і для уніатських храмів, особливо із – за того, що і в них зберігали канон наблизений до православ'я. Наявність цієї дерев'яної скульптури свідчить про наступне : - Вона у храм була перенесена, або із костелу, що колись був у селі, або, залишена у храмі із дня його будівництва у першій половині XIX століття, коли впливи католицької церкви на уніатську були сильні, а храм у Морочному саме і споруджувався у період самої унії. Поглянемо тепер на архітектуру цієї церкви. У ній вежами – стовпами що являють собою залишки чи відображення західного готизму. І в цьому плані присутність у інтер'єрі церкви фігури – розп'яття Ісуса із явними прозахідними ознаками доповнює

композиційну цілісність цього церковного ансамблю. Зауважимо на релігійну толерантність місцевих парафіян. Як ми вже розглядали попередньо, поліщукам притаманна така – собі екуменічно – терпелива риса. Для них відхилення від загальноприйнятого канону є не порушенням Божих заповідей, а покірністю тому правилу, що вже прийняте минулим поколінням. Тому мови про заміну цього внутрішньо церковного атрибуту на канонічний, у нинішній час не може бути. Таким чином відступаючи від православного канону, і залишаючи прадавню церковну річ у своєму храмі, вірні парафіяни дають змогу фахівцям вже з першого погляду, визначити місце цього храму в історії християнства на Поліссі.

Іншою цікавою річчю, що несе в собі ознаки явного прозахідного стилю, є ікона – кіот божої Матері. Невеликих розмірів, поставлена на ніжках, і увінчана трьома хрестами ця ікона являє собою скоріш картину ніж церковний образ. На темному тлі зображено образ Богородиці, зі зжовтеними у молитві руками і дещо нахиленою головою. Уста Марії зімкнуті, а погляд проникаючий – зажурливий. Відсутній німб над головою, натомість голова і плечі богородиці опоясані і покриті темною накидкою, подібно як у монахів – капуцинів. Але найбільш, що падає у вічі від цього образу, так це срібна корона із мальтійським хрестом над чолом Марії. Безперечно ікона – коронована, по тим правилам що були прийняті у греко – католицькій церкві. Якщо ікона коронована, то повинні бути від неї якісь чудотворіння, адже через коронацію вона вважається як чудотворна. Проте ні в церковних літописах, ні в людських переказах відомості про чудеса від ікони відсутні. Відомо, що вона постійно була задіяна під час хресних ходів, натомість вона і зараз вважається шанованою парафіянами, про що свідчать численні залишені на ній пожертви у вигляді хрестиків на ланцюжках, підвіски, і інші речі. Свідчень про час появи цієї ікони у храмі під час обстеження виявлено не було. Наскільки люди пам'ятають, ікона була у церкві постійно. Цілковито вірогідно, що цей образ має дату свого народження набагато раніш ніж сам храм. Можливо вона залишилась із попереднього храму, або була принесена із іншого місця, це тепер не так важливо. Важливим є те, що цей образ Божої Матері має у собі стиль і напрямок близький католицькій іконографії, через що ми маємо, ще одне свідчення про значний вплив католицького заходу на православне життя Полісся.

Взагалі церква у селі Морочне може слугувати таким собі народним музеєм взірців іконографії різних стилів і напрямків зібраних у ній. На думку деяких фахівців, що вже досліджували іконопис цієї святині, найдавнішою іконою у ній є образ Великомучениці Параскеви, у котрій кіоті, що продовжує композиційну цілісність іконостасу і розміщений одразу за південними дияконськими дверима навпроти правого кліросу. Образ мучениці намальовано на трьох склеєних дошках. Фон ікони темно – сірий, одяг на святій має жовто – золотистий, зелений та темний колір. У руках Параскева тримає хрест і оливкову райську вітку, голова не покрита а увінчана короною. Погляд життєрадісний, немов як у людини, що віднайшла те, до чого линула усе життя. По чотирьох кутах ікони в округлених образках зображено сцени із життя і страждання святої, причому вони намальовані немов на підвісках – бантах. Ікона великих розмірів і

безпосередньо має давнє походження. Вона єдиною є серед ікон іконостасу, що намальована на дошці.

Свята Великомучениця Параскева широко шанована у православному світі. Її вважають покровителькою жіночої праці, домашнього побуту, сільського господарства, та тих хто подорожує.

Науковий співробітник Національного мистецького музею Республіки Білорусь, що у Мінську, Олександр Ярошкевич у своїй статті "Белорусские иконы " Параскевы пятницы" с житием", відзначає що житійних ікон Параскеви відомо не так багато, найдавніші із них XV – го століття і походять вони із Західної України. До того ж у своїй статті він одним із регіонів де поширений культ вшанування Параскеви називає Полісся, де на честь святої збудовано багато храмів. Цілком можливо, що в іконі Параскеви мучениці морочнівський храм має ще живий відголос прадавніх до унійних часів життя православної віри в поліському краї. Характерно, що ця ікона виділяється із поміж інших, що складають іконну основу іконостасу, і більш ніж впевнено можна стверджувати, що вона є набагато років старішою ніж сам храм.

У церковному іконописному мистецтві, стилі живопису залежали від похідних причин часу, конфесійного напрямку, шкіл, майстерень. Але серед усього цього розмаїття важливе місце належить іконописній майстерності, що несе у собі прояви народного життя. Народний примітивізм – це зображення Святих на іконах де вони мають у собі вигляд простих людей в одязі часу іконописця із відступленням або ж навпаки строгим довершенням церковного іконописного канону. Такі ікони найчастіше творились на льняному полотні або ж дереві без безпосередньої їхньої підготовки. Авторство на них належало місцевому іконописцю – богомазу і рідко коли було виготовлено у майстернях або ж наслідувало цілісність якоїсь іконописної школи.

На хорах у морочненському храмі зберігається одна із таких ікон – "Народження Божої Матері". Об'ємна ікона виконана на двох однакових дошках зіставлених до місця. На ній зображено святих Іоакима і Анну у народному одязі, котрі над колискою підносять Дитя – Богоматір, що запеленана у пелюшки, які обвиті волоками Святої Трійці. Трійця намальована в образах Бога Отця і Сина Божого Ісуса Христа, що благословляють народжене Дитя та Духа святого у вигляді голуба. Власне верхнє зображення на іконі Святої Трійці є точною копією Троїчеських ікон, що характерні православному канону – коли Бог Отець і Син Божий разом із Духом Святим на небесних хмарах возносяться над землею. Відмінністю є те, що персонажі Святої Трійці зображені без німбів, а ось на батьках Божої Матері автор не забув їх намалювати. Це наводить на думку - що для автора Трійця і так є зрозуміло Святою, а ось підкреслити Боговибраність і святість богоотців Іоакима і Ганни, що в народному вбранні потрібно було через намалювання саява навколо голів святих. Це єдине що відрізняє на іконі їх народжене Дитя, від так звичного для них поліського селянина життєвого побуту.

Ікона намальована в спектрі і відтінках різних кольорів, де вони відображають цілісність композиційного сюжету. Заміна одного кольору на інший не сприймалась таким як воно є зараз. Тут у кольоровій гамі ми бачимо убогість злиденного життя, і світло Божої істини, і грізність Божої правди.

Неймовірно, але невідомий автор цієї ікони, мав у собі велике уявлення світоглядного Божого простору і інтуїтивне бачення величі Божого промыслу, можливо таке, яке властиве саме жителям поліських просторів.

Ця ікона малювалась для композиційного оформлення внутрішнього інтер'єру церкви. І чи вона була виготовлена для цієї церкви, чи була принесена із іншої, не має великого значення. Її цінність для нашого часу у тім, що споглядаючи цей витвір народного мистецтва, ми бачимо, - воно мало своє коріння і в глибинці Полісся, серед боліт південної Пінщини.

Іконостас – стіна з ікон, яка відокремлює святилище (вівтар) від храму вірних, має царські ворота та двоє дияконських дверей; настінні церковні розписи залишались в усі часи діяння православної церкви головними прикрасами храмів Божих. В XVII – XIX ст. в оздобленні і прикрасах храмів Божих спостерігається той же вияв народної душі, що й в інших галузях сакрального мистецтва. Як правило, іконостас, настінні розписи в церквах здійснював не один, хай навіть найвизначніший митець, а під його керівництвом – цілий ряд учнів. На превеликий жаль, наші іконописці, як і інші майстри церковної оздобы – золотарі, різьбярі, людвисарі – рідко на творах залишали свої імена, єдине – в їх творах живе народний національний дух творчості.

Дослідник сакрального мистецтва Полісся і Волині, волинський архівіст і автор численних книг з історії православної церкви України Володимир Рожко у своїй книзі "Українське православне церковне мистецтво Волині (IX – XX ст.)" зазначає: - "В уцілілих храмах глибокого Полісся та музеях Берестя, Пінська, Кобрини зберігається багато іконописних творів – місцевих майстрів високої мистецької вартості. Слід наголосити, що нашу духовну спадщину (іконопис – складова частина її) віками нищили, привласнювали наші "старші брати...". У цих словах дослідник розуміє діяння Російської церкви. І потрібно погодитись із його міркуваннями. Адже у храмах Південної Пінщини не збереглося жодного іконостасу як витвору місцевих майстрів що найстрашніших років, до початку XIX – го ст. коли на Поліссі почалось панування Російської церкви. Тут потрібно зазначити – можливо не усі вони і мали іконостаси на ту пору, дивлячись на зверхність унії, котра тяготіла до Риму. Але в фундаментальній дев'ятитомній праці Архімандрита Николая "Описание церквей и приходов Минской епархии", що була випущена в Мінську в 1878 році, бачимо слідуючі відомості про іконостаси досліджуваних нами храмів. У селі Вичівка – "... Одно – ярусний іконостас, окрашенный в белый цвет, нового устройства, с золочеными карнизами и рамами; в нем семь икон новейшего письма". На сьогодні через майже сто тридцять років, бачимо у Вичівці той же самий іконостас, в позолочених рамах із різьбленими колонами, позолоченими царськими воротами. Ікони в рамах синодального періоду середини XIX століття. Внутрішнє оздоблення цієї церкви майже не змінилось, за винятком настінних розписів доволі таки примітивного взірця зробленого недавнього часу. Але жодної ікони більш раннього періоду у храмі немає. Напрошується висновок – або їх підмінили, якщо вони були, так як стверджує Рожко, або взагалі іконопис храму у ту пору творився к нуля, так як храм був побудований саме в період синодального становлення правління церквою на Поліссі. Найпевніше одне доповнило друге і сьогодні ми маємо у Вичівці збережену

картину внутрішнього інтер'єру церкви, що відповідає канону правлячої конфесії. Але цікаво інше – якщо храм архітектурно розміщений на латинський манер – вівтарем на Захід, то його внутрішнє оформлення відповідає повністю канону східної церкви.

На іконостасі ми бачимо слідувачі ікони: Царські врата, ліва частина, зверху архангел Гавриїл благовістує Діві Марії, ікона якої розміщена на правій частині. Нижче від цих ікон, розміщено ікони святих Євангелістів по двоє у кожній рамці. Ікона Спасителя по правий бік від царських дверей, зображає Ісуса Христа на весь зріст з високо піднятою благословляючою правою рукою. Матір Божа також зображена на увесь зріст, в темному хітоні, тримаючи Христа – немовля на лівій руці. Ці ікони як і ікону, Архангелів Гавриїла і Михайла на дияконських дверях видовжені у розмірах, що композиційно вписується у вузький простір ширини вівтаря. Так що, храмова ікона "Архистратига Михаїла", рівно як і ікона "Покрова Божої Матері", що розміщені по правий і лівий бік від дияконських дверей, знаходяться вже за вівтарним простором, якраз навпроти обох кліросів. Над царськими вратами як звичай розміщена ікона "Тайной вечери", дещо під нею образ "Божої Матері" на них спускних стрічках котрий виготовлений у наш час. Зверху іконостас увінчаний різьбленим звуженням у вигляді маківки церкви з невеличким хрестом.

Якщо довіряти Архімандриту Ніколаю, щодо позолочених рам і карнизів іконостаса Михайлівської церкви, то можливо, та позолота що нині має храм і є більш сторічної давності, що не менш цінно ніж збережені ікони і внутрішня цілісність храму.

Щодо сусіднього із Вичівкою села Серники, то як бачимо вище, дослідити внутрішній інтер'єр Дмитрівської церкви нам не довелось. Але опираючись на Володимира Рожка, котрий все ж у свій час дослідив серницьку церкву, ми зустрічаємо судження, що іконостас і ряд ікон в храмі давнішого від побудови церкви часу.

Нинішній іконостас у Серниках триярусний, позолочений, величаво вписується в інтер'єр храму. Хоча в цитованій нами праці архімандрита Ніколая в середині ХІХ століття бачимо його :-"...Одноярусний, покрашений в зелений цвет, новейшого устрою, с пилястрами и колонами, и частью золоченым, частью покрашеными карнизами и резьбою; икон в нем новейшого письма в золоченых рамах." Так, що розібратись в достовірності відомостей неможливо, ще й від того, що інших джерел з описом внутрішніх виглядів поліських храмів у минулих століттях крім праці архімандрита Ніколая віднайти ми не змогли. Можливо їх просто й не існує. А щодо праці архімандрита Ніколая, то вона творилась на основі відомостей котрі подавали настоятелі храмів в кописисторію. Тому не дивним може бути словосполучення, - "новейшого устрою", котре зустрічаємо і в описі інших церков. Це є відповідь на укази Священного Синоду та імператорів Росії про перебудову уніатських храмів в чисто православні. І щоб не викликати підозри на себе, настоятелі храмів змушені були вживати подібні словосполучення.

Подібне ми бачимо й в описі церкви села Муравин, хоча на нинішній час іконостас у ній перебудований, ікони на ній сучасного періоду. Немає слідів і від давньої позолоти, а та, що нині, це витвір теперішніх майстрів. Хоча царські

врата різьблені, доволі таки мистецько довершені і рівно як і ікони "Спасителя" і "Божої матері" напевно є періоду ХІХ століття все інше на іконостасі сучасне, примітивне і маловартісне не в плані грошової ціни, а в плані духовної цінності.

В інших будівлею збережених храмах цікавого для нас регіону, внутрішнє убранство. Теперішнього устрою у свій час високомистецькі витвори, майстрів сакрального оздоблення, були пограбовані, поширені, - так безбожника радянська влада намагалась викоренити із пам'яті свого народу, світлу сторінку його даровитої на вівтар Божої слави, пожертви, у вигляді духовного іконописного надбання.

Інша річ досліджений нами храм Святої Параскеви села Морочне. В середині ХІХ століття ця церква мала однарусний дощатий іконостас, покрашений в темно – голубий колір, старого устрою, на нім є 10 ікон, добротного живопису в пофарбованих рамах. Тут є цікавим те, що іконостас старого устрою і ікони на нім добротного живопису.

Чи не є вони на той період, переданими із попереднього храму? На це питання відповідь можуть дати тільки досвідчені фахівці в області церковного мистецтва. Хоча на прикладі вже розглянутих і досліджених нами ікон цієї церкви і нині через півтора століття можна зробити припущення іконостас і ікони на нім у цій церкві старіші за саму будівлю, зверху як ми знаємо у 1815 році.

Тепер ми його бачимо величавим, триярусним, із 14 – ма іконами. На першому ярусі розміщено шість ікон разом із продовженням іконостасу у вигляді кіотів біля північної і південної стіни, де знаходяться ікона "Олександра Невського" і досліджена нами "Параскеви Мучениці". Другий ярус має п'ять прямокутних ікон, а над ним у третьому ярусі є три ікони. Ними увінчується, піднесений у верх об'єм іконостасу. Усі ці три ікони мають завершений вигляд маківок куполів церков із хрестами на них.

Грандіозність цього іконостасу у його неповторності, і витонченості усіх форм. Прояви ніжності стилю барокко поєднуються із піднесеним до верху західним готизмом. Споглядаючи це видовище, не можливо, не захоплюватись майстерністю його творців. Хоча творився він напевно не одне покоління і кожний ярусний наклад відповідає часу його будівництва. Те, що зустрічаємо в описах ХІХ століття належало найдавнішому періоду із історії цієї церкви і відповідає першому ярусу. Тут бачимо витончену різьбу, мистецькі царські врата, різьблені колони і дерев'яні вирізьблені орнаменти, котрі органічно вписуються в композицію першого ярусу роблячи його ніжними і привабливим.

Нічого подібного не побачимо вище, на другому ярусі. Прості голі колони, що ділять його на частини де розміщено ікони, і карнизи що відокремлюють яруси поміж собою. У цьому ярусі розміщена ікона "Тайной вечері". Хоча першочергово вона відносилась до нижнього ярусу. І можна думати, увінчувала його, адже із вівтарної сторони, на цьому рівні розміщена поперечна балка – сволака до котрої і кріпився верхній край нижнього ярусу. Який він мав вигляд тоді, можна тільки думати, адже при надбудові наступних ярусів верхнє окаймуння, нижнього було переробленим.

Утім воно не було таким, як нині закінчується вгорі іконостас. Це типовий банястий "русим" котрий орнаментово підлаштований до давнього стилю

нижнього ярусу. Тут бачимо спроби нарізання дерев'яного орнаменту, витончені верхніх форм іконостасного об'єму. Другий ярус між верхнім і нижнім виступає немов перехідним, утворюючи таким чином, таку – собі плавну ступінчастість. Пластинчастість цього іконостасу проглядаються в тому, що він цілком логічно відповідає внутрішньому об'єму будівлі, не тільки розділяє вівтар від власне самої церкви, а якби довершено – композиційно підносить сам інтер'єр до духовних висот. У цьому плані можна тільки дивуватись умілому поєднанню як внутрішньої так і зовнішньої цілісності цього храмового комплексу, що творився не одне століття.

Серед ікон досліджуваного нами регіону, слід звернути увагу на святі образи даровані церквам, відомими й знатними людьми, в знак якоїсь події, або ж із – за щедрої любові до самого храму. У ньому якраз і прокидається відтворення історії церкви через храмове іконописне начиння. Щоправда нами виявлено було дві таких об'ємні ікони поміщені в кіоти. Одна із них у храмі Різдва Божої Матері села Муравин. На горньому місці вівтаря всупереч усім церковним канонам, розміщено кіот у вигляді розгорнутої книги центральною іконою якого є храмова ікона. «Різдво Пресвятої Богородиці». Сам кіот виготовлено витонченими формами, ікони на ній оброблені срібними шатами, хоча стиль написання їх той же, споріднений, кінця ХІХ початку ХХ – го століття. Це обрамлення горнього місця гармонійно вписується в композиційну цілісність вівтаря, роблячи його місцем духовного умиротворення, і налаштовуючи священнослужителя на здійснення високих духовних молитовних подвигів. До кіоту прикріплена мідна табличка із написом на ній «Сия икона Рождества пресвятой Богородицы, пожертвована в Моравинскую церковь на место родины ризничьым Пинского Богоявленского монастыря Владимиром Шеметилло 1901 года 18 марта». Як на нинішні часи, жертва варта любові до своєї церкви. І хоча прошло більш століття від дня піднесення її храму, наявність цього образу у церкви свідчить про велику любов людей Полісся до своїх святинь. А теперішньому поколінню розгортає сторінки історії своєї церкви.

Іншою виявленою нами пожертвованою на храм іконою, що вписується і займає цілісний простір внутрішнього облаштування церкви, є образ пророка Божого Іллі в Михайлівському храмі села Вичівка. Ікона пророка Іллі поміщена у високомистецько виготовлений кіот. Присутня на ній ліплена орнаментна різьба по дереву, витонченої форми колони, увінчаний кіот банястим верхом з хрестом. Сам святий зображений на золотому тлі на увесь зріст погрожуючим дорогою з свитком в руках, що властиво скоріш іконам святих апостолів. Але пророк Ілля і є апостолом Ветхого Завіту, що нам й зображує цей образ. Уся фігурна різьба на кіоті позолочена і віддає особливим блиском в інтер'єрі старенької церкви.

Особливістю цієї ікони – кіоту є наявність на ній великої таблиці – напису, через котру ми отримуємо свідчення про походження цієї святині. А записано на ній наступне: - «Сооружена согласно приговору волосного суда от 14. I. 1904 г. на пожертвованные деньги волостью. Должностными лицами Д. Матюхом, И. Сахаревичем, Я. Созоновичем, и др. В память Г. Земського начальника 5 – го. уч. Пинского уезда Илли Афанасьевича Папа – Афанасопуло». Тож цікава історія такої щедрої жертви волості в Аичівський храм. Дослідження у цьому

плані зробив нині вже покійний вчитель історії місцевої школи Микола Адамович Крупко. – у 80 – х роках XIX ст. місцевий поміщик Скірмонт продав частину свого володіння у Вичівці великому землевласнику Родзянко, а той у свою чергу подарував цю частину своєму зятю – греку за походженням Папа – Афанасопуло, котрий проживав і працював у Пінську. По смерті цього землевласника, спадкоємцем став його син Ілля, котрий часто приїжджав у Вичівку, мав багато знайомств із місцевими людьми, особливо молоддю, і схильно ставився до простолюду. І коли у 1901 році молодий Папа – Афанасопуло пережив сімейну драму (від нього пішла кохана дружина), він вирішив продати свої земельні володіння у селі. Купців на них було чимало, але молодий грек продав землі сільській громаді, щей за свій кошт виготовив необхідні документи. На пам'ять про себе залишаючи село велів збудувати на церковному цвинтарі каплицю, де й було поміщено жертвувану Волостю ікону пророка Іллі. Таким чином сільська громада і волоша влада дякуючи за добродійне ставлення до жителів села свого колишнього землевласника віддячила йому за його милостиве серце. Щоправда у радянські часи каплиця біля церкви була зруйнована а ікона перед тим перенесена до храму, де й бачимо її нині.

Ці події є ще однією сторінкою багатостраждальної історії життя й розквіту православної церкви на Поліссі. У них наскрізь проглядається, щира віра і глибока подяка Богу за зроблені Його милостині. А для нас наявність таких життєвих святинь, відкриває завісу таємничості свого минулого, що нерозривно пов'язане із святою православною церквою, через що ми й пізнаємо її минулу буденність котра вживається у загальну цілісність церковної історії нашого українського народу.

Полісся для жителів інших регіонів України, завжди асоціюється із бідністю, злиденністю, таким собі прадавнім баченням, - таке ставлення до цього суворого краю є його привабливістю. В культурологічному плані Полісся, а особливо його глибинка Пінське Полісся обділені щедрістю величних замків, історичних центрів. Найбільшими пам'ятками історії є дерев'яні уцілілі храми, котрим ще більше двох з половиною століть. Та і ті переважно пограбовані, сплюндровані, або ж підмінені у своєму історично цінному першоджерельному походженні. На превеликий жаль підміна сакральних цінностей поліських церков, особливо іконопису відбувається і у наш час. Не потрібно засуджувати тих отців – настоятелів, або ж голів церковних громад, котрі дивляться на матеріальний стан свої церковних громад, через призму сьогодення. Адже через їхнє недалекоглядне бачення історії своєї церкви, поліські люди і взагалі наш народ втрачає живе свідчення церковної краси й історії своєї віри.

Нині можна бачити, як цінні іконописні шедеври, що втратили мистецьку привабливість, але мають у собі натомість і одухотворення віків, підміняються сучасною мазнею, котру й святинею назвати тяжко.

Іншою бідою є пограбування храмів. Люди на Поліссі довірливі і щирі,, під склепінням будь-якої церкви із радістю приймуть подорожуючого, паломника, або ж просто захожу людину. Але так трапляється, що після цього зникає із церков багато цінних речей, святих ікон, людських пожертв. Тому можна зрозуміти тих відповідальних осіб за матеріальний стан своїх церков, котрі не

змогли, або ж захотіли допомогти нам у нашому дослідженні. На жаль сучасна правда на їхньому боці. І це є ще одна сторінка історії церкви на Поліссі, про котру напишуть наші наступники у своїх дослідженнях.

Ми нині свідчимо – церква на Поліссі розвивалась у загальному контексті церковної історії на нашій землі. Для неї властиві усі історичні перепитії, що мали місце протягом віків. Храми Полісся прикрашалися високомистецькими святими іконами, класичного візантійського письма, були залежні від впливів латинського заходу, пізніше і до сьогоднішнього часу залежать від російського «канонічного» подиху. В іконописному надбанні поліських святинь подекуди й до сьогоднішнього дня зустрічаються творіння народних майстрів іконописців – так званий народний примітивізм. Але у ньому відчувається подих широти людської душі у вірі до Бога. Іконописні школи Полісся й Волині а вони є споріднені і залежні одна від одної, втратили достовірні відомості про своє існування. Через багато причин, сьогодні ми, лише по незначних залишках їхніх творінь прослідковуємо історію розвитку іконопису у цьому краї. І однією із необхідностей нашого сьогодні є збереження й відтворення, мистецької чистоти тієї чи іншої іконописної школи. А заодно, тим самим, ми і реконструюємо і історію розвитку церкви у своєму краї, що, надіємось, і змогли частково зробити у цьому розділі нашого дослідження.

3.2. Книгодрукування, людвисарство, ковальство та інше церковне начиння і оздоблення храмів.

Богослужбова книга є невідемним атрибутом святкового, чи щоденного богослужіння. Православні віруючі завжди із шанобою і побожністю відносились до святих книг. Невміння читати не означало, що не потрібно книгу шанобливо любити. І коли у храмах читалось Святе Євангеліє, Апостол, Псалтир чи інші богослужбові книги, пізніше їх замінили друкарні, і такими стараннями слово Боже розповсюджували по усіх храмах землі руської.

Немає сумніву, що і в глибоке Полісся, ще на ранній зорі християнізації наших земель проникало слово Боже, адже із нього навчали, священники, місіонери, проповідники місцевої простолюд. Тих давніх книг нині у нашій країні збереглося лише одиниці. Дещо кращі обставини пізніших часів. А особливо із появою друкарень при великих монастирях. Швидке розповсюдження друкованого Слова Божого, збільшило його кількість та тираж, а з цим і шанси зберегтись до наших днів.

У своїй праці ми вже згадували «Нобельське четверо євангеліє». Книгу згадка про котру зберігалась в одній із хронік XVI століття. Без сумніву ця книга вже своєю назвою свідчить про походження і належність до місця призначення. Важливість її в тому, що XVI століття мало на теренах Південної Пінщини монастир – саме у Нобелі. І можливо це четверо євангеліє і є із цього монастиря. На превеликий жаль будь – які інші відомості про цю книгу на сьогодні відсутні, мабуть як і сама книга.

Наповнення нинішніх збережених церков церковною літературою, відбувалось однозначно, із їх будівництвом і освяченням. Сприяла цьому

активна діяльність у XVII на початку XIX століть церковних братств, монастирів та друкарень при них.

У XVIII ст. маємо цілий ряд Богослужбових, помічних, інших книг, виданих друкарнею Почаївського монастиря. В її каталозі – 402 книги, надруковані різними мовами: 148 – українською, церковнослов'янською, 32 – польською, 7 – латинською мовами. Серед цих видань маємо Богослужбові книги: Службеник, Євангеліє, Псалтир і інші книги. Були вони у вжитку і в церквах Південної Пінщини. До того ж не одне століття. І ще на кінець XX – го століття у деяких церквах читали і співали на кліросах по цих книгах. І тільки із масовою появою новіших видань, більш легких і доступних у богослужінні, останні зникли із полиць. Тепер побачити у храмі книгу XVIII або ж і XIX століття, і навіть першої половини XX – го є великою рідкістю. Хіба що збережені напрестольні євангелія.

У період синодального панування російською церквою, друкарських видань значно зростає. З'являються вже і полемічні книги, повчальні, для повсякденного читання. І хоча відсоток людей, що вміють читати, у селах був незначний, але наявність у хаті "Святого писання" підкреслювало релігійність господарів. Через це у деяких сім'ях із покоління у покоління передаються церковні книги, і таким чином вони стають свідченням релігійного "просвітлення друкованим словом вірних віри православної".

Багато книг потрапило у храми Божі, із – за щедрої діяльності різних меценатів знатних грамотних людей, священиків, подорожуючих. Прикладом є напрестольне євангеліє Морочненської церкви подароване влітку 1861 року відомим російським письменником Іваном Сергійовичем Акшковым, про що оголошує даний напис: - "Сие Евангеліє даровано в Морочненску Параскевскую церковь, бывшим редактором московской газеты " День " Иоанном Сергеевичем Аксановым. 21 июня 1861 года". Напевно це сталось в одну із подорожей цієї людини західними країнами імперії.

Рукописні, друковані Богослужбові, інші книги минулої доби є важливими пам'ятками нашого церковного мистецтва, невідомою частиною духовної історичної спадщини Полісся.

Православні храми, крім духовного просвітлення людей, виконували ще й роль літописних місць свого краю, свого поселення. Грамотними людьми, священником або ж дяком вівся скурпульозний літопис парафіяльного життя. В метричних книгах, клірових відомостях, брачних обиходах, фіксувались події із життя православних християн. Ці записи зберігались при храмах не одне століття, часто передавались від старого храму до новобудованого, і в усі часи були офіційним підтвердженням на будьякий запит парафіянина. На превеликий жаль, документи, що могли пролити правдиву дійсність, щодо парафіяльного і церковного життя при храмах практично втрачені. Деяка частина їх зберігається в державних архівах, а та що залишалась в церкві, або знищилась від неправильного зберігання, або ж була по блюзнірськи самими врівноваженими за їх зберігання людьми, спалена або ж викинута. Слід віддати належне тому часу, адже через свою не тільки духовно – просвітницьку діяльність, але і через громадсько – адміністративний літопис православна церква мала у суспільстві

важливе місце, як осередка усього суспільного життя того чи іншого населеного пункту.

В досліджуваному нами регіоні лише в церквах села Морочне і Вичівка, частково відсотків на двадцять зберігся церковний і парафіяльний архів. В інших храмах його немає. А з втратою цих безцінних докумантів, втрачаємо і пам'ять про минувшину своєї церкви.

Церковні дзвони навіки ввійшли в богослужбову практику. У нинішньому вигляді вони являють собою вислід настирливого пошуку найдосконаліших форм, пропорцій і сплавів, що вібрацією металу творять найніжніший, і найчистіший тон. Застосування дзвонів в релігійному житті відноситься ще до християнських часів. З впровадженням християнства вони набрали сакрального, одухотвореного стану, і стали витвором церковного мистецтва. До того ж двох напрямків. Перший – це висока майстерність їх виготовлення, із підбором необхідних сплавів металу, орнаментовим оздобленням і навіть присвоєнням імен. Другий – майстерність дзвонаря справлятися із дзвоном, відтворюючи чисту мелодію, що славить ім'я Боже.

Церковні дзвони як ніщо інше із церковних речей найбільше і найдовше зберігається. Звісно якщо люди не нищать їх.

На Поліссі відсутня західна руда, і тому довгий час церковний дзвін заміняло вдаряння в дерев'яне било. Але з поширенням торгових зв'язків, прийшли до поліських храмів і дзвіноголосі дзвони. Велика кількість їх була втрачена у роки безбожницького ставлення до церкви, коли храми масово грабувалися.

Але і через ті, що збереглися і уціліли, можна прослідкувати їх історію як і історію того храму, де вони несуть свій передзвін, і місце їх народження.

Найстаріший дзвін виявило у храмі параскеви мучениці села Морочне. Про його вік свідчить вигравіруваний напис: - "Сей колокол пожертвован імператором всея Росии Александром I 1818 год." Відомо, що у ті роки російський самодержець здійснював поїздки Мінською та Волинською губерніями, де його і застала звістка про народження престолонаслідника. Задоволений імператор повелів зробити щедрі пожертви на православні церкви, і таким чином Морочненський храм має цей прекрасний дзвін.

Інші дзвони у храмах Південної Пінщини належать літописному цеху московського підприємця Сангіна. Діяльність котрого мала місце в кінці ХІХ на початку ХХ – го століття. Ці сторічні дзвони, і нині несуть мелодійний перелив своїх голосів закликаючи людей до молитви, абож сповіщаючи про важливі події парафіяльного життя.

Найважчий дзвін майже 400 кілограм вагою, знаходиться на дзвіниці михайлівської церкви села Кутин. Це єдина річ котра уціліла від старої зруйнованої у 70 – ті роки минулого століття церкви. Виготовлений він за наказом місцевої поміщицької пані Головіної в пам'ять про її чоловіка відставного полковника – кавалериста, і пожертвованій на храм на початку 30 – х років минулого століття. Про це свідчить напис на овалі дзвону.

Церковний дзвін річ вартісна, коштував він, та й тепер коштує, чималих грошей. Тому православні вірні, дбаючи про добробут своєї церкви, завжди з любов'ю жертвували гроші на дзвони, а після із замилюванням прислухались до співу його голосу. В усіх з досліджуваних храмів Південної Пінщини за

винятком Вичівської церкви, є давні дзвони. Усі вони не місцевого виробництва, тому їхня присутність свідчить про тісний взаємозв'язок церковно – парафіяльних відносин поліського регіону з іншими регіонами України, Білорусі, Польщі, Росії.

Натомість місцеві майстри – ковалі із привезеної руди, або ж з переплаву заліза у власних кузнях творили необхідні для церкви речі. Насамперед це були купольні хрести різних форм, і конструкцій. З орнаментним оздобленням у формі винограду, хреста виготовляли залізні решітки на вікна своїх храмів. Кували дверні замки і ключі до них. А також решітки церковних огорож і іншого металевого начиння.

Поліськ дерев'яні храми, зводились здебільшого у замок без цвяхів, вірніше залізні цвяхи заміняли дерев'яні так звані – "теблі". Але і там необхідно було мати залізні цвяхи, до справи брались місцеві ковалі. Тепер через цілі століття, храми тримають у собі ковані цвяхи, витвори ковальських рук місцевих майстрів, що зкріплюють стіни, підлогу чи покрівлю церкви.

Серед іншого церковного начиння храмів Південної Пінщини слід відмітити запрестольний хрест у церкві села Морочне. Історична та сакральна його цінність у тому, що подібних хрестів на Поліссі не зустрічаються. І як відмітив у свій час архієпископ Варфоломій, схожий на нього хрест він бачив лише в одному із храмів Волині.

Хрест у Морочному масивної форми, із двостороннім іконописним оформленням – де зображено Воскресіння Ісуса Христа та його страждання на голгофському хресті. По своїй будові він складається з двох частин. Власне верхня частина хреста це і є сам хрест, вміло насаджений на нижнє різьблення, що являє собою герб російської імперії. З двома орлами, крилами, царською короною, скіпетром та державою. Наявність обрамлення вказує на місце і час походження цього хреста. Але у внутрішньому об'ємному просторі великого вівтаря цієї церкви, хрест гармонійно вписується як складова річ інтер'єрного оформлення храму.

Книгодрукування, людвисарство, деякою мірою і ковальство, а також наповнення поліських храмів іншими церковними речами, такими як підсвічники, запрестольні хрести, хоругви, підсвічники, чаші, кадила і інше, мають походження із – зовні. Від великих церковних майстерень при монастирях, багатих приходах, єпархіальних центрах. Через що ми маємо підтвердження про сукупність та спільність розвитку православ'я на Поліссі із загально православною історією та культурою нашого народу. збережені до цих днів сакральні і історичні речі здебільшого належать до останнього із історичних періодів. Періоду панування російської церкви. Але характерна його особливість у тім, що деякі речі, книги, мають мистецьку цінність, відтворюють у собі стиль та напрямок канонічно російського спрямування, що можливо і є чужим для народного поліського світосприйняття, але через плинність часу прижилось і знайшло своє місце у польських храмах. Через що значно збагатило їхнє внутрішнє оформлення, та конструкційну відповідність православному канону.

П.Дубінець, священник, краєзнавець